

ДРАМСКА БАШТИНА

Култ
насл
Срби

БОЖИДАР НИКОЛАЈЕВИЋ
ДОГОРЕЛИ КРОВ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

Коло 16, књ. 5

ISBN-978-86-80954-22-6

Издавач
Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник
Весна Буројевић, директор

Уредник едиције
Александар Пејчић

Приредио, коментаре и студије изradio
Александар Пејчић

Рецензенти
Проф. др Горан Максимовић
Проф. др Бошко Сувајић
Др Јелица Стевановић, музејски саветник

Лектура и коректура
Александра Јакишић

Ликовно решење корица
Ново Чоџурић

Припрема за штампу
За Soft graf Таџјана Божић

Штампа
ГИП Илијанум, Шид

Тираж
300 примерака

БОЖИДАР НИКОЛАЈЕВИЋ

ДОГОРЕЛИ КРОВ

ДРАМА ИЗ МИНУЛОГ БЕОГРАДА

Приредио, коментаре и студије израдио
Александар Пејчић

Београд 2023

Божидар С. Николајевић (1932)

A

Д. С. НИКОЛАЈЕВИЋ

ДРАМА ИЗ МИНУЛОГ БЕОГРАДА

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
БЕОГРАД
1, Кнез Михајлова 1.
1927.

Насловна страна корице књиге *Дођорели кров*

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

У БЕОГРАДУ

1927

Вечерња представа 105.

НОВА ЗГРАДА

У петак, 16. децембра.

(Први пут)

ДОГОРЕЛИ КРОВ

Драма из минулог Београда, у три чина. Написао
Бож. С. Николајевић.

Редитељ г. Др. Гавеза.

Л И Ц А :

Стерије Николић, трговац-болтаџија	г. Тодоровић
на велико	г-ђа Арсенијевић
Катарина, његова жена	г. Милошевић
Никола, син њим	г-ца Теклић
Агеница, млађа неудата кћи	
Светозар Крстовић, проф. Вел. Школе,	г. В. Јовановић
детам	г. Антоњијевић
Муарем, имам Барјак—Цамије	г. Раденовић
Мирајко Терзић, богат трговац	г. Гавеза
Председник народног суда	г. Достањ
И судија	г. С. Милутиновић
Пензионер	г. Павловић
Новинарски извештач	г. Златковић
Тоша, бакалин	г. М. Маринковић
Први трговачки	г. Ајваз
Други	г. Антоновић
Трети	г. С. Милутиновић
Марко, слуга код Стерије	г. Д. Гошћ
Служавка, код Стерије	г-ђа Поповић
Старија одаџија судски	г. Бошковић
Млађи одаџија судски	г. Душановић
Кројачки шегрт	г. Ангер
Обућарски шегрт	г-ца Урбанова
Деловођа суда	г. Невољић

Цицари, Јевреји, два момка, жене.

Догађа се у Београду сасмидесетих година.

ПРВИ, ДРУГИ ЧИН (2. промена) и ТРЕЋИ ЧИН код Сте-

рије: ДРУГИ ЧИН (1. промена) у варошком суду.

Одмор после другог чина (1 промена)

Декор од г. Жедринског.

Цене места: **У портру:** Ложа 200, л. Фотела I реда 45, л. Фотела II реда 40, л. Седиште 30 дин
I галерија: Ложа 200, л. Балкон фотела 45, л. Фотела I реда 40, л. Фотела II реда 30 дин
II галерија: Ложа 100, л. Балкон фотела 35, л. Фотела I реда 27, л. Фотела II реда 20 дин
III галерија: Балкон 20, дин. Седиште 15, дин. Стојане 10, дин. Залоза галерија 15 дин

Почетак у 8 часова у вече.

Платета Штатскарија, Цинкерт
фаја и Ђакошица Тел. 6-61.

Плакат премијерног извођења представе *Догорели кров*

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР

О Издању драме <i>Дођорели кров</i>	9
---	---

<i>Дођорели кров, драма из минулог Београда</i>	13
---	----

КРИТИЧКЕ НАПОМЕНЕ

Посебне напомене	75
Правопис: језичко-стилске одлике	77
Театрографија	79

ПОГОВОР

Животни и књижевни пут Божидара С. Николајевића	83
Грађански свет у модерном драматуршком кључу: <i>Дођорели кров</i>	89

ДОДАЦИ

Хронологија живота и рада	105
Извор	107
Селективна библиографија	108
Речник мање познатих речи	110
Попис илустрација	114
Литература	115
О приређивачу	119

ПРЕДГОВОР

О ИЗДАЊУ ДРАМЕ *ДОГОРЕЛИ КРОВ*

Драма *Догорели кров* Божицара С. Николајевића први пут је приређена као научнопопуларно издање, у оквиру едидије *Драмска баштина*. Премијерно је изведена у Народном позоришту 1927. године и имала је солидан број извођења до краја те сезоне. Прво постхумно издање ове драме, али као популарно, приредила је Зорка Стојановић 2014. Она је у свој избор Николајевићевих дела укључила, поред његових песама, и драму *Милкин кључ*, што је свакако драгоцен прилог књижевној и позоришној историји без обзира на начин приређивања.

За живота, Николајевић је објавио само две драме; поред *Догорело кров*а друга, *Милкин кључ*, није играна. Његова рукописна заоставштина је у том погледу богатија. Током Другог светског рата написао је четири тематски разноврсне драме и није стигао да их штампа после ослобођења (видети *Поговор*).

Саобразно начину приређивања, Николајевићево најпознатије књижевноуметничко дело овде је пропраћено научним критичким апаратом. За извор сам узео ауторско/ауторизовано издање, штампано у издању књижарнице Геце Кона 1927. године и пажљиво донео основни текст.

Као и у другим књигама овог кола *Драмске баштине*, приређивачке интервенције највише задиру у начин распоређивања репличког и дидаскалијског текста, према моделу који негује ова едидија и како би уосталом и требало уређивати драме (видети *Посебне напомене*). Интервенције у правопису,

језику су минималне (видети *Правопис: језичко-стилске особености*).

Будући да је Николајевић несумњиво контролисао припрему текста и одобрио штампу, та књишка редакција се може сматрати коначном, јер касније није штампао нову, дорађену ни измењену верзију. Располаже се дакле само једним књишким издањем ове драме. У случају да се ради критичко издање упоредила би се књишка са рукописном верзијом (чува се у Архиву САНУ), што овом приликом изостаје с обзиром на начин приређивања. Зато је критички посао, уз правописно осавремењивање, био усмерен на израду коментара текстовних реалија, односно тумачења и појашњења савременим читавима појединих топонима и личности, што је познато специјалистима за посебне научне области, али није и ширем кругу читалаца. Коментари текстовних реалија дати су курзивно, у простору фуснота, да читаоцима буду јасно предочени и олакшају праћење радње.

Иза основног текста дате су *Критичке напомене*. У њих су укључене *Посебне напомене*, *Правопис: језичко-стилске особености* и *Театрографија*. *Посебне напомене* не пружају ближа обавештења о генези текста, јер се располаже само једном штампаном верзијом која није упоређена са старијом рукописном, па сам у њима указао на графичко уређење текста (дидаскалијски и реплички). У *Театрографији* сам навео основне податке везане за све три сценске поставке *Дођорело крова*. За сваку представу навео сам обавештења до којих се могло доћи користећи се изворном грађом и расположивом театролошком литературом, на првом месту годишњацима Народних позоришта, историјама позоришта, театрографијама, као и позоришним рецензијама у дневној штампи. То поглавље обогато је и белешком о рецепцији представе, њеној сценској судбини, као и занимљивим појединостима, попут оне епизоде у вези са Нушићевим протестом.

У наредном одељку је *Поџовор*, састављен из два дела, односно студија: *Животи и књижевни пут Божидара С. Николајевића: Грађански свет у модерном драматуршком кључу*: Догорели кров. У првом делу настојао сам да додатно

осветлим живот и рад Николајевића, његову биобиблиографију, полазећи од најранијих записа у енциклопедијама, позоришним лексиконима, новинама (видети *Литературу*), па све до његових постхумно објављених сећања, *Из минулих дана*, које је приредио његов син Светомир написавши и биографију оца.

Други део *Поџовора* доноси прву целовиту студију о драми *Дођорели кров*. О њој је до сад писано узгредно, поводом Николајевићеве друштвене делатности и књижевног опуса, као и у позоришним рецензијама, али не и у форми јединствене студије. Треба подсетити да позоришне рецензије и у међуратном периоду већи део текста посвећују препричавању радње комада, што не треба потцењивати (таква обавештења су драгоцена у случајевима када је рукопис загубљен, уништен), а тек мањим делом се баве драматуршким и поетичким анализама. Моја студија о овој драми може бити полазна основа за неко наредно, свеобухватније тумачење Николајевићевог позоришног дела. У њој сам зато желео да скренем пажњу читаоцима на његов искорак у правцу модерније форме и сложености драматургије.

Додаци доносе на првом месту *Хроноложију живота и рада*, па *Извор*, односно текст који је послужео за приређивање, јер он треба да је увек издвојен у оваквим издањима. Наредни део припада *Селективној библиографији*, главнијим Николајевићевим радовима из историје уметности и књижевности. Овом приликом нисам навео његове публицистичке текстове и штампане говоре поводом различитих културних догађаја. Иза тога је *Речник мање познатих речи*. Он је нешто богатији, јер сам водио рачуна о томе да су многе речи, изрази које је Николајевић користио у драми, мање познати и упућенијим читаоцима. Свакако да се не може узети за ману ако су речници овог типа нешто садржајнији, јер треба рачунати и на надолazeће генерације читалаца и на то да је језик (посебно српски) у сталном процесу мењања, усвајања нових речи, израза (у многим примерима беспотребних), а заборављање и занемаривање старијих речи (овде не мислим на туђице, турцизме) додатно сиромашти сваку културу, у првом реду српску. После *Појмиса илустрација*, следи *Литература* (цитирана и

коришћена). Трудио сам се да пронађем и наведем сву релевантну грађу о Николајевићу која може користити наредним истраживачима. У овој последњој, петој по реду књизи овог кола, на крају се налази и белешка *О приређивачу*.

Александар Пејчић

ДОГОРЕЛИ КРОВ

ДРАМА ИЗ МИНУЛОГ БЕОГРАДА

ЛИЦА:

СТЕРИЈА НИКОЛИЋ, трговац, болтација на велико

КАТАРИНА, жена

НИКОЛА, син

АГНИЦА, млађа неудата кћи

СВЕТОЗАР КРСТОВИЋ, проф. Велике школе, зет

МУАРЕМ, имам Барјак џамије

МИЈАЈЛО ТЕРЗИЋ, богат трговац

ПРЕДСЕДНИК ВАРОШКОГ СУДА

ПЕНЗИОНЕР

НОВИНСКИ ИЗВЕШТАЧ

ТОША, бакалин

ПРВИ ТРГОВЧИЋ

ДРУГИ ТРГОВЧИЋ

ТРЕЋИ ТРГОВЧИЋ

МАРКО, слуга код Стерије

СЛУЖАВКА

СТАРИЈИ ОДАЦИЈА СУДСКИ

МЛАЂИ ОДАЦИЈА СУДСКИ

КРОЈАЧКИ ШЕГРТ

ОБУЋАРСКИ ШЕГРТ

Два судије, деловођа суда, трговчићи, Цинцари, Јевреји, два момка, жене.

Догађа се у Београду седамдесетих година. Први чин у Стеријином дому на сџаром Дорћолу; други, у варошком суду и код Стерије; трећи, код Стерије.

ПРВИ ЧИН

У дому Стеријином. Тијично жосјодска кућа сјароџ Дорћола. Позорница пресјавља просјрану одају. Десно од зледалаца пенџер, с звозденим бело обојеним решејкама. Широм је ошворен, шако да у одају продиру зране расцвештале зове и сјабљике белих и црвених ружица. У повећој саксији, крај прозора, зелени се још нејпроцвештали босиок на дрвеним пришкима. Мало даље издубљен је у дувару долај за јосуће. Бела, двокрилна вратица долаја затворена су јојречке звозде-ном јолуџом.

Лево од зледалаца воде двоја вратица у јобочна одељења. У дну је ошворен кућни доксай, кроз који се види велика сјаринска, „јурска“ башица, с високим османлуцима и воћкама: шљива, кајсија, дуња, дафина, дудови. У крајњој јерсјек-шиви се расјознају јлаве филарешје, с црвеним шилцима, и један гео зида суседне башице, с ар-кајшником.

Између она двоја вратица, лево, налази се јодужи мин-дерлук. На њему су уски а дуљачки, шарени јасјуци. Засјирј је јурским ћилимом који дојире до јашјоса. Десно масиван орахов орман и на њему, озго, шјежле слајка и разноџ комјоша. У средини је сјо за обедовање, јокривен шареним чаршавом (бошчом), а наспред сјола срмали „ауфзац“, из коџ су се јресавиле узбрале зранчице процвештале дафине. О зидовима виси сјаринско озледало у широком јозлаћеном раму, један расјеш-ш Хрисјос извезен од разнобојних јерлица, неко сјаро „уве-рење“, шјд. У једном уџлу раф с укориченим књигама.

Време је лешје, јред сунчев смирај. Дневна се свеш-лосј нејримешно разблажује и јосјујно, сасвим лајано жаси. Осећа се у ваздуху сва миомирна иншјензивносј једне јрисш-ље јиропре која сад буја.

Чује се сјоља звиждање у јршје и шашшање: јо раз-жоне жолубове, да се све више „уздигну“, како би ошјочели сво-је јревршање кроз ваздух. Весели усклици младежи. У јерсјек-шиви, с часа на час, јролејрша на високој мојки велика криа којом се жолубови расјлашују и одржавају на висини.

КАТАРИНА

До 50 година, средњеџ расџа, црномањастџа, џравилних црџа. Оџмена жена. Носи се оновремски: црна дуџа сукња „на карнере“, „лајб“ џакође дуџ и широких рукава; око враџа до средине џруди бела свилена марама, џричврџена на састџавцима једним џородичним медаљоном. На џлави алев-фес, обвијен курјуком још бујне косе, с џилибарском иџлом изнад чела. У целој њеној џојави и биђу њеном, на џрви џоџлед резервисаном и неџрџистџујном, има нечеџ џиџо сведочи о инџтензивном живоџу једне дубље и осеђајне душе. Тужна је, забринуџа, види се да је море џеџке бриџе домађе. Ушла је кроз лева враџа, расџрема узџред, махинално, јасџуке на миндерлуку и сџолице око сџола, џа одлази на доксаџи и довикује заџрајалој младежи наџољу.

Што подигосте толику 'алабуку с тим вашим голубима. Шта ће ређи комшилук? Никле, еј, Никле, не ларми толико: џира Матија је болесна. (*Врађајуђи се с доксаџа.*) Ех, и ја, опет, немам друга посла. Нека их, млади су; ако сад неће, кад ће? (*Прилази џрозору и омирише руже. Уздане дубоко.*) Једва чекам да дође Стерија. Вечерас има да се зна: збија ли џир Мијајло само шалу, или баш хоће да нас унесређи. (*Као саму себе уверава о џроџивном.*) Ах, не... не! Ди би такав домађин, такав један газда човек одрекао да му је Стерија дао паре! Па... још... наша се Агица воли с џир Мијајла сином, деца су готово верена. Треба скоро и свадба да буде. (*Разџрђе џране џа џрозорским решеџкама и, уџионула у мисли, џледа наџоље. Из авлије се чује: Дај бошчу, ене, падају дарчин и канарија; брже да се не разбију. Служавка уџрчи и наџло огнесе чаршав са сџола. Кашарина није џио ни џримеџила.*) Свадба!... Аго, удавачо мајкина, хоће ли те мајка видети кџ невесту? (*Вади из недара рубанц и оџири сузе. Улази од доксаџа Тоша бакалин.*)

ТОША

Гелав, ситиан, безизразан. Превалио четврдесетју. Жмирка и прави се „васијиан“; меша ситране изразе. У његову држању има извесне злурадосићи ћифијице према незгоди великога шрговца, али ситрах да не буде лично ошћен, чини ие не напушта ситав зависног малоштрца.
Пардон што вас штерујем.

КАТАРИНА

Погледа за с неусиљене висине, и прибави се у моменту, понуди за да седне.
Је ли добар абер, газда Тошо?

ТОША

Чекајући да прво она седне.
Да вид'те па и није најбољи. У чаршији се ваздан којешта говори. Знате, због оне кавге накјуче код „Гушанца“,¹ између ћир Мијајла Терзића и Вашег ћир Стерије. Наравно, није ни чудо, такви гростисти, две највеће болте, па конкуренција... хм, да... шта оно хтедох још рећи? А, јест, баш се и ја задесих тог сефера код „Гушанца“. Седим вам ја, тако, у хоше. Није мени место с тако труле газде. Седим и срчем моју кафу кајмаклију, с полака парче шећера, кд сиромач човек. А они, по обичају, играју „цандара“: ћир Стерија, у речи стојећи Мијајло, Були банкијер и ћир Антоније Пајовић. Лупају картама и зачикују се, а ћир Стерија, како га је Бог дао, тресе вицови кд из рукава и вади сваки час златну табакеру, из које је, вели, још само блаженопочивши књаз Михаило пушио. Кибицери се искривише од смејурију. Тад, наједанпут – да ме питате сад, не

¹ Власник чувене кафане Гушанац био је шерзија Никола Гушанац из Ниша (надимак добио по својој великој жуи). Кафана се налазила на уљу Дубровачке (данас иај део носи назив Улица краља Пејра) и Узун Миркове, према Калемегдану. Подишнута је око 1834. године. У њој је свечано обележена предаја кључева Београда кнезу Михаилу Обреновићу 1867. Срушена је око 1940.

умем Ви казати, крошто и зашто – поцавељаше се Ваш ћир Стерија и господар Терзић. Те овам’ те онам’, настаде, богами, критичка ситуација. А кад ћир Стерија, гласно да га је могао и сокак чути, помену суму од четир’ хиљаде дуката што даде ћир Мијајлу да у Бечу плати за њега вересију и нов му јеспап поручи, ћир Мијајло, црвен кô рак, дрекну: „Лажеш, Цинцарине!“ Ми сви занемисмо као заливени. Настаде у кафани тајач, да се с Барјак-цамије чуло како мујезин гласи акшам. Сви смо очекивали да ће се газда Стерија бранити и (*Удари гласом.*) одбранити, јербо... хм, да није, да кажем, кавалеријски – обедити таквог газду, као господар Мијајло што је, пред публику...

КАТАРИНА

Устџане нервозно, једва савлађујући се.

А Стерија, шта је он одговорио?

ТОША

Бићи истовремено.

Он је само рекао: „Бити Цинцарин није резил, али је резил бити лопов“. Само толико рече, тресну паре за кафу и карте и, да простите, плуну на ону страну где је ћир Мијајло седео.

КАТАРИНА

На чијем лицу сину онај нарочити, женама својствен, израз задовољене сујетџе, поноса и љркоса.

Па то није ништа лошо, газда Тошо! Ја сам замишљала много горе.

ТОША

Ама тако је, ћира Катарина, имате резон. Само му се нешто много зуцка кроз варош: да је цела ствар са те четир’ хиљаде дуката, онако... хм... како да се изразим, извинте, као нека уј-дурма ћир Стеријина; то јест, да је он то удесио тако навлаш пре но што преда кључови у трговачки суд.

После ових речи Тошиних настџаје крајџка, мучна по-чивка. Катарина гледа нешпречице у Тошу, а овај, ушејртљен, избежава њен поглед и звера наоколо. Упадају љреко докситџа Аџница и Никола.

[Агници је] 20 година. Вижљастѝа црнокоса, бледолика лейкоѝица, с туберкулозом у развоју, милозвучна гласа, који је повремено исрекидан ѝиѝичним кашљуцањем жрудоболних. Коса јој је у дебелом курјуку обвијена око главе, а краѝике „шишке“ осенчују чело. Одело јој је ошворене боје, чараѝе беле, цѝиеле ѝлиѝике црне, са „ѝиѝанглама“.

Никола, 18 година. Кршан и леѝ младић; киѝош. Носи ѝанѝиалоне узане до колена, а ѝри дну ѝколико широке, да само врх од цѝиела вири. Још је лакомислен, али добар.

АГНИЦА

Чекај се само док дође тата. Како те није срамота: толики зинзов, а још носиш рипиде и пушташ змајеѝе. Помисли, мама, опет ми је поцепао сукњу за реп змају. Све чарапе је по кућѝ испарао место канапа.

НИКОЛА

’Ајд’ не лупај! Лаже, мајка, тако ми овог крста.

Прекрстѝи се.

КАТАРИНА

Није ни обраћала ѝажњу на ѝих. Тошѝ.

Јесте ли имали још што да ми кажете, газда Тошо?

ТОША

Ништа, ништа, молим. Управо, хм... овај, кад сам Вас већ алармирао у Вашем домаћем комодитету, имао бих, знате, онај рачун. Остало је нешто од прошли месец, па се сад, да смо живи и здрави, накупило. Знате, млади господар Никле *(Претѝи ѝоѝорсе ѝрема Николи, који се у једном уѝлу ѝреѝиѝе неѝѝѝо с Агницом.)* узимао је са својѝ другари више пут жути’ шећер и рокѝиѝи.² Али то су ситна посла: цео дуг *(Вади из ѝеѝа забелешку.)* 366 гроша и 20 пара чаршинских.

² Врстѝа слаѝѝкиша од шећера.

КАТАРИНА

У неугодној ситуацији, прилази Аџници и Николи да се посавештује ради исплате дуџа бакалину. Прикривајући бол, али одсечно и да не чује бакалин.

Никле, донеси паре што ти отац даде јутрос за голубарник.

НИКОЛА

Ево, ево одмах, сад ћу.

Оде лево.

КАТАРИНА

Како иначе посао, газда Тошо?

ТОША

И овако, и онако.

АГНИЦА

Имате ли још од оних налиселих шећерлема? Сећате л' се: њих сам највише волела док сам још ишла у основну школу.

ТОША

Знам, знам, кад Вас је увек водио у школу слуга Марко... Немам више те сорте, ал' сад тек имам за Вас fine бомбоне, од чоколаде, филоване с рум изнутри. Оне простије нису за Вас. Њих поједе Марковачки вашар код Палилулску цркву.³

НИКОЛА

Враћа се с новцем. Полако Катџарини.

Овде има четири стотине гроша.

КАТАРИНА

Прилази Тоши.

Да, да, рекосте, елем, 366 гроша и 20 пара. (Николи.) Плати, Никле, рачун газда Тоши!

³ Реч је о традиционалном вашару код стџаре Цркве Светџоџа Марка, на месџу џде је данашња Пошџа.

НИКОЛА

Мало узбуђен, као постојићен.

Ево. (*Прилази Тоши и с извесном ужурбаношћу изброји му новца.*) Извол'те, извол'те. Је ли толико?

ТОША

Повлађује.

НИКОЛА

Ми смо с Вама врло задовољни, газда Тошо! И даље ћемо парити код Вас.

ТОША

Клања се.

Хвала, хвала, ћир Никле!

КАТАРИНА

Не, не, „ћир“ је Стерија, а Никле је господин.

ТОША

Смешка се. У њему се штога шренућка мешају љубазносћ и подлосћ.

Ко год плаћа, тај је за мене „ћир“.

Оглази.

НИКОЛА

Још увек збуњен, погледа у мајку и пружи јој остатак новца.

На ти, мајка!

КАТАРИНА

Мани то! Отац ће вратити теби и оно што си дао.

АГНИЦА

Детињски шкосно, али с пуно сестринске љубави и осећањем шжине ситуације.

Већ нема, баш му треба нов голубарник!

НИКОЛА

После оног првог удара у његову младоме живоју, и као да је наједанпут дозрео, одлучно.

Не треба, наравно да не треба.

Улази сјоља Светозар.

4.

СВЕТОЗАР

Тридесетих година. Висок, плећат, широка чела, с жутом смеђом косом „на зоре“ и пуначком жутом брадом. Оличење здравља, даровитости и високе памети. Мек, велики шешир широког обода; књиже испод пазуха. Пун је неке унутарње снаге, која се манифестује у нешто незграпним покретима и чврстој ходу. У породици, којој припада као зет, воле га и решеткију сви. А и њему су чланови те породице остали блиски, по некој недокучној тајни што сродне душе интимно сјаја. Школовање на сирани развило је још јаче његову јаку индивидуалност, и дало његову погледу на животи и људе тачну посматрачку ширину. – Оставља књиже и шешир на сто, и прилази Катарини, Азници и Николи.

Шта је, какву заверу кујете ви, ту, Цинцаријо, а? (Смејући се загрли Николу.) Како твоји бејази, кулаши, бозови, пембе, а, голубару дорћолски? (Азници, брајском нежношћу, милујући је по коси.) Тебе ћемо у Швајцарску. Одвешћу те ја. Има тамо дивно једно место, лепше много од вашег Дорћола; у вазда снежним брдима. Па не знаш кад је чаробније тамо: да ли кад се рађа сунце или кад залази, као ово сад – онамо, иза Дунава... Море, коме ја причам. Знаш ти то и сама. Читала си ти путописе Љубе Ненадовића, је ли? (Азница пошврћује, кашљуцајући.) Па неш нам се вратити отуд оваких образа (Показује шакама.) и румена, румена... као ова ружа

Откине једну црвену ружицу с прозора и да Азници. Катарина уграби моменаш кад је не виде, те обриса сузе.

НИКОЛА

Море, што јој дајеш да се још више залуди за оног њеног Милорада! Мисли да од Милорада Терзића нема лепшег младића у Београду, зато што недељом носи цилиндер. Ако му је тата богат, па... чудна ми посла!

АГНИЦА

Ћир Мијајло је татин пријатељ.

СВЕТОЗАР

Намришћ се, за себе.

Она и не зна још шта се дешава. (*Гласно.*) Лако ћемо за то; главно је да ти потпуно оздравиш.

КАТАРИНА

Прави нервозне покрете.

’Ајде, децо, изађите! Имам нешто насамо да говорим с нашим Светозаром. Не морате ви баш све чути. (*Агница и Никола, излазећи, загле Светозара. – Крајка почивка. Сјоља дойире ийичји церкуи и ђолубије жукање, а чује се издаље и ђевушење, праћено шамбуrom. Док се Светозар замајао око књиџа у рафу, код Катјарине се збива ђешка душевна борба. Најоследњу се одлучи.*) Морам ти се изјадати, Светозаре. Ти си учио високе школе, паметан си, сви те волимо као најрођенијег, па сад да гледамо заједно ако вајди што. Прети нам, сине, големо зло и несрећа. Знаш Стерију: остаре, а памет не стече.

СВЕТОЗАР

Немате право, мајка. Отац је по природи човек необичне памети. Он је управо један од најпаметнијих људи данас у Београду. Баш ту неко вече, у једном друштву професора и списатеља, Ђура Даничић који долази у вашу кућу, говорио је с правим усхићењем о ориџиналном самоуку Стерији Николићу. Није се могао надивити да је од Цинцарчета македонског и болтацијског шегрта постао човек који чита неуморно, абонира годишње ложу у театеру и зна наизуст читаве странице из *Илијаде*, *Горскоџа вијенца* и Вукове *Збирке народних ђесама*. Па, после,

Ваше кћери говоре францески, немачки, познају лепу литературу, свирају клавир – све је то његова заслуга, његов труд... његова (*Наглашује.*) памет.

КАТАРИНА

Дирнуџа.

Ниси ме разумео. Не кажем ја да он није памет стекао, ту коју ти мислиш. Има он много од ње – знам ја то; али ону памет – ону другу... како да ти кажем? (*Напреже се да нађе израз.*) Ех, кад човек није изучен.

СВЕТОЗАР

Памет чаршије и ћепенка, хоћете да кажете.

КАТАРИНА

Јест, то, то... то нема мој Стерија. Он збија шалу, тера неке своје вицеве; а ја сам се због тога тол'ко пута жива појела; мисли, сиромас, да му они које засмејава, само добра желе (*Као љуџи се, али је, очевидно, под џлимом пробужене љубави и саучешћа према мужу, и дошова да бризне у џлач.*) Лаковеран је, лаковеран, Светозаре... као дете.

СВЕТОЗАР

*Нежношћу зџа који је рано изђубио мајку, џа је сино-
вљу љубав џренео на џашићу – џрисићуи јој и зађрли је.*

Јер је поштен, мајка. Родио се поштен, шта ћете. Неки људи дођу тако на овај свет с нарочитом неком талијом. Роде се, злопате, створе ни из чега све... кућу, башту, разгранату трговину, образују децу, шале се, смеју и – нису срећни, овде, на земљи. Тако им је записано у тефтер, само не у овај из чаршије, него у онај општи, велики, огромни тефтер, који се не види, али у коме смо сви забележени по највишој правди. Сваки у њему има своју нумеру и своју рубрику, а исплата се врши ко зна где и кад... Мислите ли, мајка, да у тај тефтер није одмах уписано: како Мијајло Терзић пориче да му је Стерија Николић, при поласку „беле лађе“ за Беч, дао четири хиљаде дуката – пориче зато што честити Стерија, дајући му паре, није тражио од неваљалца никакво писмено.

КАТАРИНА

Изненађена.

Зар си чуо већ? А ја мислила да још ниси дознао, јер немате два-три дана код нас.

СВЕТОЗАР

Говорило се о томе јутрос у нашој професорској канцеларији. По Београду се магновено рашчују много ситнији догађајчићи, а камоли једна тако крупна афера, па још (*Иронично.*) из главне чаршије. Ми смо још паланка, где цео свет испира уста водом из туђих чаша.

КАТАРИНА

Одма'не руком, у знак да се слаже.

Право велиш. (*Замисли се ојей.*) Скоро ће мрак. Зашто се задржао толико? (*Над авлијском калџијом зазвони звонце.*) Је ли он? (*Иде махинално ка докситу. Ојуд се појављују обућарски и кројачки шеџрџи. Носе неке плаве џедуљџе.*)

6.

ОБУЋАРСКИ ШЕГРТ

Брзо као чеџрџаљка.

Послџ мајстор Спаса рачун: штџфлетне што је правијџ за госпојџицу Агницу, ударао пенџета на сви по кући, и...

СВЕТОЗАР

Кројачком шеџрџи.

А твој рачун? Дај овамо! (*Узима оба рачуна.*) Шта има да се плати твом мајстору?

КРОЈАЧКИ ШЕГРТ

Јака, сомотска нова, на ћир Стеријин капут. П' онда што смо превртали панталоне госпо'н Никла, и прали ги са бензин; и госпо'н Никлов капут од једну форму на другу, и нов тур на слугу Марка. П' онда...

СВЕТОЗАР

Даје му знак да престане. Проверивши оба рачуна, њлаши.

Ево и вама неки марјаш. Севајте! (*Шејри се весело и журно удаље. Јејко, више за себе.*) Свезнајућа чаршија!

КАТАРИНА

Што си ти платио?

СВЕТОЗАР

Жовијално.

Пун сам пара! Данас смо баш примили плату. Двадесет шести је данас!

7.

МУАРЕМ

Имам Барјак-џамије, стиуа на доксаи. Висок, вишак, проседе браде; њлавих очију, крујних и вајирених. На џлави бела свилена чалма, дуџ оџријач од зелене свиле. Господски Турчин од џлаве до џеје.

Акшамлер хајросум! Добра вам вечер! (*Рукује се срдечно са Светозаром и Кајарином која му џриноси стиолицу.*) Нема нам још господара Стерије, а шџах нешто проегленисат' шњим. Нешто (*Наџлашује.*) важно.

КАТАРИНА

Узнемири се.

МУАРЕМ

Примети.

Ех... де, што ти је женска глава! Па баш и да је, 'нако важно – све је за човјека. Од к'смета не побјеже. Хеписи бир. (*Завије циџареиу, стиави у дуџу џилибарску мундишџиклу, зайали и увуче дубоко неколико димова. Кајарини.*) Валах, добар ти је човјек,

предобар. Батали што сокак блебеће. Све нека буде, дом овај не мере пропаст'. Нахранила се ту многа сирота и огријао многи убоги. Познам ја твога Стерију, добро га познам.

СВЕТОЗАР

Јесте ли за кафу, ефендија?

МУАРЕМ

Ејвала, професоре, ал' морам ит'. (*Ваги саић.*) Вакат је езен дати. Него, доћи ћу ако узмогаднем по акшаму. Па... здраво ми буд'те! (*Оглази.*)

8.

СВЕТОЗАР

Погледавши на саић.

Морам ићи и ја. Имамо седницу у партијском одбору. Доћи ћу опет после вечере. (*Прилази саићу по шешир и књиже, па засићане, превлачи руком кроз ђусићу косу. Као неишћо премишља. Треба да каже главну сићвар, због које је и дошао, али не зна како. У њему се збива, ишћога моменћиа, онај недефинисан и само код вишег човека моћућ процес: кад, по цену соићићвених инћереса, ићреба целу кућу сићасавати, а не увредићи њену осеићљивосић. То више није добротинићиво, већ самоићрежор. Затић онај који ићу жрићву ићриноси, нема и не осећа ишћићребу да има ићредсићаву о величини жрићве. Сићога се виши људи обично сићлеићу ићрићићом, док нижи људи нису ни сићособни за ићакав жесић. – Катћарини која је доићле несићрићљиво гледала кроз ићрозор.*) Мајка, мислим нешто сад, шта ће учинити отац ако газда Терзић остане при својем порицању?

КАТАРИНА

Одсечно.

Тужиће га. Нека се 'арамија закуне на Јеванђелије, да му Стерија није новац дао.

СВЕТОЗАР

Па?...

КАТАРИНА

Разјари се као тигрица.

Како: па? Па нека му и чукунуцу испаштају његов грех. Нека му пиле у авлији никад не дорасте ни петао ни кокош, грозд му на османлуку никад не дозрео, никад не стигао да омирише босиок ни ружу. Нека...

Подигне ситиснуће ђеснице, али оћхрвана ђневом и болом, сакрије ђлаву и ђласно зајеца.

СВЕТОЗАР

Исћрва изненађен и дубоко ђанућ еруџијом Катџарина бола, ђрибира се ђосџућно и сџиче ђоново ђређашњу речџосџ.

О, брате, шта је ово вечерас! Нашта ће изаћи ово?... Мајка, немојте, молим Вас. Ја сам Вам зет... ево шест година већ, и не видех да плачете. Ви да плачете, Ви (*Исћрсује се и ђосџа-је већи но шџо је.*) која сте као девојче запамтили зулуме по Македонији!... Него, говоримо хладно. Морамо најпре водити рачуна о Агници која воли Милорада. Најмањи би потрес био за њу катастрофалан. Доктор Брил рече ми синоћ, у „Старом здању“, ⁴ да се мора одмах водити. Нека отац мане и тужбу и суђење. Неће, верујте, бити ништа од тога. Мијајло је новац украо, то је његов главни грех. Зашто, онда, не би учинио и споредан грех – зашто се не би криво заклео да није украо? Лопов и кривоклетник су близанци. А грех се за грехом ваља. Није то њему ни првина, нити ће бити последњи пут. Мало је у нас кућа, као ова ваша – наша, 'ајде да кажем – која је нешто стекла, а нико не може рећи да су њену трговачку тековину пошкропиле туђе сузе или да је попрскана крвљу нечијом. А то тек више вреди од четири хиљаде дуката. (*Крајџка ђауза.*

⁴ Хоџел Старо здање ђрвобџџно се звао Код Јелена. Налазио се у центџру зџрада између улица Дубровачке (данас Краља Петџра) и Грачаничке. Иззџрађен је 1843, а срушен 1938. зодине. Зџрада је била власнишџтво Обреновића.

На Каттарини се види да су је Светозарове речи освојиле и охрабриле. Она очекује продужетак љовора њежова, слутћи да би он могао бити сјасилац ситуације и да ће тек сад изрећи оно што је главно. Светозар, међутим, понесен бујицом оисервација, својствених човеку од књиже, довија се како да се врати на стварност.) Зато смо се Анка и ја... (Поитунце неусиљено, гошово весело.) Да ли је та моја жена, Анка, боља кћи или жена – ја не знам, право да Вам кажем – договорили... то јест, нисмо смо се ни договарали – него, ево (Извади из унутрашње међа црвено укоричену уложну књижицу, с жрбом Кнежевине Србије.)... ово је њен мираз код Управе фондова... таман четири хиљаде дуката и неподигнута камата за шест година. Реците деди Стерији да је то од његових унучића, а деда ће им... наравно, наравно... двоструко вратити. (Погледа ојет саи, узима најжурније шешир и књиже.) У, у, ала ја закасних. Одјур крз доксаи.

9.

КАТАРИНА

У недоумици, не стиговши ништа да одговори, меине књижицу у недра. – Служавка, долазећи слева, носи о десном рамену обрамицу с две црне шесстије и лимену кантиу у левој руци. Одлази преко доксаиа по воду. – Лейњи суйон хваиа се нагло. Румен зашлога сунца облила целу околину. С минареша Барјак-иације одјекује звонки пој мујезинов у акшам: Алах екбер, ла илахе илеллах. Чудан, и туужан и свечан, тренутиак. Као да струји прошлост и њене традиције, и чисто се осећа присуство невидљивих, давно ишчезлих бића која оживљују. То сјари Дорћол иде у сусрет својој чаробиој лейињој ноћи: мирисаће јорговани и дафине, ашиковаће се под пенџерима, керови ће лајати у авлијама и разлегаће се негде, пред кафаницом Ацином, Возином или Талешовом: Ој, Дорћоле, мали Цариграде, или:

Ој, Бога ти, сива птицо,
соколе,
Не летиш ли из те Босне
поносне,
Не виде ли лепу Фату
у мајке?

А они који су несрећни, плакаће да их нико не види.

СТЕРИЈА

Ситија на доксаџи. Повисок, кошџуњав, шездесеџи му је година. Одмах се осеџи да је жавна личностџи. Носи дуџ црн жерок, с јаком од црноџ сомотџа. Од левоџ до десноџ џеџа, на џр-слуку, златџан ланаџ, с круџним и златџом оџџоченим рубином у средини. На жлави уџасиџио црвен – бордо фес и џлава киџан-ка. У левој руци круџне џилибарске бројаниџе. У целој џојави и биџу џеџову има нечеџ безџранично неусиџеноџ, џриродно ведроџ, џа иџак нешџио шџио чини да у шџом човеку осеџаџиџе једну величину. Он је сјајан шџиџ маџедонскоџ џеџалбара најбоље вршџе, који је све сам џосџиџао и сџворио. Животџ жџа је одвео у шџрџовину, али му она није џосџала средсџтво за боџаџење, веџ џеџова мисија живоџџа. Сџтерија Николиџ био би снажна џојава и као научник, државник или војсковоџа, да је, нешџио, којим од шџих џушџева оџџишао. – Прилази оџради доксаџџа, и уџола окренуџи леџима џублицџи, виче. Марко, о Марко... чуџеш ли, амана ти?!

ГЛАС МАРКОВ

Из дубине авџије.
Чуџем, чуџем, господару, чуџе те цео Дорџол!

СТЕРИЈА

Насмеје се.
Да метнеш катанџе на капије, резу на ар-капиџик и пустиш са ланца Амидора и Фиделу. Је си л' напоџио керове; вруџине су, немој да побесне. И да ми никог не пушташ у куџу, сем Муарем ефендије и нашег Светозара, ако куцају (*Улазеџи.*) Не

треба ми нико други... нико споља, са сокака. Не осећам се добро; жига ме нешто, ту, око срца. Довде ми дошло све (*Показује подјерлац.*), сит сам свега. (*Распужено.*) А и себе сам сит (*Кашарини.*)... само не тебе и наше деце. Како је Агница? Је ли долазио доктор Брил? Шта каже, молим те... шта каже?

КАТАРИНА

Брижно.

Исто, што и увек: да треба дете водити на планински луфт, у гору. Светозар хоће да је води пошто-пото у Швајцерску... неко место, како се зваше?... На „Д“ беше.

СТЕРИЈА

Давос – кад није Дорћол... Треба да иде што пре. Ово друго, све друго нека испадне како хоће, нека буду турфа посла. Разбираш ли, Катарина: ово све; она моја болта тамо, и све што сам спечалио, откако с покојним оцем добогох обескућен у нашу Србију, па до данас кад сам пред стециштем – сав мој труд, моја тешка замука нека оду (*Рашири шаку и снажно дуне преко длана.*) овако. Само моје Агче да ми оздрави. Ако том детету, не дај Боже (*Подигне фес и прекрсти се.*) буде што, ја, да знаш, то нећу преживети.

КАТАРИНА

Она би радо ишла. Жели, сирота, да оздрави што пре, због (*Застјане, поспима Стерију молећиво неколико тренушака, зграби му руку и пољуби је.*)... због Милорада.

СТЕРИЈА

Као муњом ошинути, али се брзо прибере. Одлучношћу човека који је начистио с нечим.

О томе не троши речи. Речи се неки пут штеде, више но паре. Марјаш је некад већи него точак, али реч може да буде већа од целих кола... Између мене и Милорадовога оца готово је вече-рас во вјеки вјеков. Ми ћемо на суд, ако Бог да.

КАТАРИНА

*Несиђурно, замуцкујући, осећа да је све узалуд ђред зво-
зденом одлуком његовом.*

А Светозар, опет, мисли да од суда неће бити вајде. Каже: кад је ћир Мијајло затајио новац, он ће се и заклети да није. И... вели још: да се не судиш, него дали ти... видим: ти ћеш се љутити... он и Анка њихову уложну књижицу Поуми да извади књижицу из недара.

СТЕРИЈА

Увећен до дна душе у своме јоносу, ѓлане, али се брзо смири. Више је ожалошћен, но срдић.

Зар си ме после толико година тако слабо упознала! Видиш, Светозар се бојао да ми лично понуди, јер иако је добар, зна колико би ме заболело. Мени је раније Михаил, књаз (*Скине фес и баџи на сћо.*), вечна му памјат! – нудио да ме власти помогну скупити вересију по внугрености (*Поносићо.*), а ја не хтедох. А сад да узимам натраг мираз наше Анче, да у цеп наших унучића завучем своју (*Ошаре сузу из ока, ѓриђушено, ѓлашећи се сѓм онога шћо ће рећи.*) банкротску руку. (*Привидно се развесели.*) Бре, Катарина, бре, за тој ли лудовах за теб', а толике се хануме и буле отимале некад о мене – некад, кад беше пусто турско, а ја не овако ћелав и овако бео. (*Повуче се за чујерке.*)

КАТАРИНА

Плаче.

СТЕРИЈА

Де, остави се, да ти кажем сад нешто много весело. Кад сам малочас пролазио поред Сака чесме,⁵ стигне ме наш комшија Мита Мисирлић, јурист, син ћира Матијин. Синоћ јој палили свећу, а данас каже баба: „Море, кад не умрех кад ми је покој-

⁵ Сака чесма налазила се на ућлу Госћодар Јованове и Дубровачке (Краља Пећира) улице, истјод данашње Јованове пијаце. Тај гео зрада носио је назив Зерек. Са ње су сакације (водоноше) узимале воду.

ник банкротирао, нећу ни сад“. (Смеје се преко срца и осврће се.) Ово се већ сасвим смркло. Кажи да се постави за вечеру и зови децу.

КАТАРИНА

Оглази лево. – Мало после улази служавка и засићире сјмо белим чаршавом. Затим доноси два ућалена фоноса. Замајала се око постављања шријезе, носећи шањире и „есцајџ“ из долаја у десном зиду. – Ноћ осваја. Појци цврче. Чује се лавез паса и прошегнути звижд неке лађе на Дунаву.

СТЕРИЈА

Сео у зачеље и заронио главу у обе руке. Мичу му се рамена нејприметно, као кад се тихо плаче.

ЗАВЕСА

ДРУГИ ЧИН

ПРВА ПРОМЕНА

У варошком суду. Просирана судница. Лево у дну велики дуџ сѣо, заси́рвен зеленом чо́хом. На њему акѣа, законици, повеће ручно звонце, прибор за писање, ии́д. Три сѣолице. За деловођу засебан сѣочић. На шрећем малом сѣолу, иси́ред судијскоџ, лежи Јеванђеље, повезано у корице од црвене кадиве и на уџловима сребром оковано. С обе сѣране неуѣаље не свеће, а крај Јеванђеља овећи сребрни крсѣ.

О зиду, позадѣ судијскоџ сѣола, виси бојена лиѣоџрафија младоџа Књаза Милана, до колена, у ѣлавој униформи, с орденима и црвеном лениѣом преко џруди. Књаз држи у левој руци шлем с белом бариунасиѣом ѣерјаниѣом.

Повише дрвених клуѣа за ѣублику.

На ѣроѣивном зиду окруџао часовник.

Јуѣиро ране јесени. С улице доѣи́ре жаџор ѣролазника, зврјање и ѣандркање разних кочија. Чује се: 'Ајде тазе ѣевреци, пеѣерлије, врућо! Варош је увелико оживела, и осваја дан ѣун редовне журбе. Кроз оѣворене ѣрозоре разлива се ѣо судници све јаснија дневна свети́лосѣ.

1.

Сѣариѣи одаѣија ѣаје ѣрашину на сѣоловима, намеѣиѣа узџред разне ѣредмеѣе, „ѣрави ред“, како би се рекло.

Млађи одаѣија, из ѣиѣичне сѣаѣаринске ручне ѣимениѣе, која се оздо заѣиѣива ѣрсѣом, ѣолива ѣод.

СТАРИЈИ ОДАЦИЈА

Пазидер да добро полијеш: парниче се најтрулије газде главне чаршије! Доживљесмо и то чудо. До јако смо „судили“ о пресаканим тарабама и разбијеним главама по Дорћолу, на Зереку⁶ и у Палилули, или 'нако, текер да се промијени, „посласмо“ по неког новинарчића из „Истока“⁷ и „Будућности“⁸ малко у бајбок због увриједе књажевског достојанства. Данас је кабастија заврзлама: четир' хиљаде дуката ћесарских! Еј, виђе ли ти макар у сну толико злато на громили?

МЛАЂИ ОДАЦИЈА

Шта ми па 'асни и да гледам, кад није моје. Ја сам злато видео само код Мевораха сарафа, у дрвено чанче иза решетки. Стига мени и са бакаруше. Газде су за дукати!

СТАРИЈИ ОДАЦИЈА

Море, и ми смо за дукате, али не падају они озго. (*Покаже њуи неба.*) Оданде пада дажд и снијег, а дукате треба спечалити, или... шамже-манже, опац (*Учини њокреи руком, као кад се нешии „здији“.* – *У ходнику судском жраја. Погледа на часовник.*) Охо, осам прошло. Пушћај!

МЛАЂИ ОДАЦИЈА

Зайћвара њрозоре и оћивара враића. Публика њридолази.

⁶ Зерек, део Дорћола који је обухваћао улице Дубровачку (данас Краља Петра) и Узун Миркову, све до Душанове. На Зереку су живели махом Турци и Јевреји. Био је њи њознаић њрђовачки крај, са оријенталним њићом душана/продавница и бројним кафанама. Из њиођ доба је чувена кафана Знак питања.

⁷ Исток, лисћ за њолићу и књижевност, излазио је од 1871. до 1881. године, у Врши. Био је њолузванићни лисћ либерала Јована Ристича.

⁸ Будућност, лисћ за њолићу, народну ѡривреду и ѡросвету. Излазио је од 1873. до краја деценије. Уредник је био Љубомир Каљевић. Био је наклоњен социјалистичким идејама.

Публику сачињавају људи трговачког стања, ситнији трговци, малопродавци, они који претпозарају од великих и продају скупо – изв. чифтиџије, с нарочитим менталитетом и резонима своје врсте. Они су увек исти, онда као и данас; разлика је само стоља. Али и у њим душам, негде на дну, њихова људско осећање, које уме понекад да плане против лаж и неправде. – Поред њих присутни су неколико Цинџира у антиријама и Јевреја са Јалије⁹, један пензионер, и један боље одевен, џемџераментни младић; један од њихових новинарских извештача. – Сви нешто разговарају, зазимајући места по клупама.

ПРВИ ТРГОВЧИЋ

Међер, ђир Стерији висе ноге. Ко би се томе надао?

ДРУГИ ТРГОВЧИЋ

Много се, брате, био и поасио. Те у „Старо здање“¹⁰ те у театор! Па се Цинџа, кажу, онако матор чак и зацпоао у актерку Јеленску;¹¹ плаче ко киша кад она изиграва

Подруживање и смех.

⁹ Јалија је захваћала простор старој Дорћола, од Малој Калемеждана, старе Електричне централе и Улице цара Душана до дунавске обале са друге стране. Назив означава земљиште поред река, приобаље. Звала се још и Јеврејска мала, јер је била насељена искључиво јеврејским породицама. Био је то крај са уским кривудавим улицама, слабо осветљен џејролеумским светилкама и ниским кућама. Јалија је социјално и културолошки била различита од осталих делова Београда.

¹⁰ Видети нај. бр. 4, на стр. 28.

¹¹ Марија Јеленска (1842–1882), чувена глумица, рођена у Зајорју. Почела је каријеру у Хрватском народном казалишту, у Загребу, а велику популарност стекла улогама у београдском Народном позоришту. Наступала је и у Бурџеаџи, у Хамбургу, Прагу. Изгала је у првој представи Народног позоришта, Посмртна слава Кнеза Михаила. Преминула је у Барселони.

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ

Устјаје револутиран, али не без афектације.

Гледајте ви ваше фишке и кантар, а не пачајте се у оно, о чем поњатија немате. Шта има ту осуде достојног (*Обраћа се присутнима, раширених руку.*) кад неко плаче у жалосном позорју, а особито још кад глумује таква актерка, као што је Мара Јеленска, која је и у самом бечком Бургтеатеру натеривала гледаатељима сузе на очи. Па ваљда ни трговци немају срце од камена! (*Трговци се вртоље и жунђају, пензионер се накашљује и повлађује.*)

ТРЕЋИ ТРГОВЧИЋ

А шта Ви, па опет, имате спроћом трговце?

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ

Молићу лепо, газда, или (*Као иронично.*) ћир – не знам Вам штовано име – свака чест трговцима, али... поштеним. Тхе, а кол'ко их је такових – па баш да се и не сложим с Прудон¹², да је уопште својина крађа?!

ПРВИ ТРГОВЧИЋ

Ваљда ми је поштен Стерија Николић што 'оће, онако, без сапун, да обрије човека за четир' хиљаде. Даво човек вересију, па сад други да квекне. То су, побратиме, цинцарске мушавеле, ако 'оћеш да знаш!

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ

Театралним поносом.

Нисам ја с Вама ударао шамар газдином чекмецету, да ми кажете: ти и побратиме! (*Присутни се шире да утисају ствар.*) Стерија је Николић, сами велите, даво на вересију, а од Ваше би вересије кијало и девето колено... Ви се сањим буните на цинцарске мушавеле! Ко да Србин не може бити исто тако лопов као Цинцарин или, рецимо, Јеврејин. Лопов је лопов, ма које вере био – био он из Блаца, Клисуре или из сред такозване

¹² Пјер-Жозеф Прудон (1809–1865), француски филозоф, социјалне оријентације; сматра се једним од првих анархистичких мислилаца.

престолнице. И зашто, молим вас (*Обраћа се присућнима, као да је на неком ађиџационом збору.*), штовани, окупљени, ми те Цинцаре толико ниподаштујемо? Ви, наравски, као прости нешколовани људи, не знате да су баш Цинцари много користили не само трговини, него и писмености у Србији.

Присућни Цинцари задовољно се осмеђују. Један од њих узвикну: Аферим!

ПРВИ ТРГОВЧИЋ

Сигурно сте и Ви неки Цинцарин, кад их толико браните?

ДРУГИ ТРГОВЧИЋ

Или сте неки комунац, што изучисте школу у редакцију „Раденик“¹³ и „Јавност“.¹⁴

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ

Нисам ја Цинцарин, већем српски слободоумни списатељ, и недô ми Бог да Вам будем муштерија!... За мене су главно сиромашни сељак и занатлија, а трговци...

ТРЕЋИ ТРГОВЧИЋ

Па ће гуланфери да васкрсну Душаново царство.

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ

Хоће, наравски, ал' једно реално царство, где ће продуктивни-ма бити добро.

ПРВИ ТРГОВЧИЋ

Ти си ми па продуктиван!

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ

Не обазирући се на њ, фразира даље.

Почем не познајете природне науке и њихне неумитне законе, лупетате као безјаци у ветар. Ви сте једна изумрла фела,

¹³ Раденик, социјалистички лист Ђуре Љочића, први њакве врсте у Србији.

¹⁴ Јавност, лист за науку и политику; уређивао га је Свејшозар Марковић. Лист је био идеолошки лево усмерен.

и појешћете се међусобно. Све ће једнога дана бити опште и заједничко. Вас ће (*Злурадо.*) да прождере већи капитал. То је економски процес, управ' принцип акумулације капитала. Маркс је у свом делу...

ДРУГИ ТРГОВЧИЋ

Ти си филозоф за Пожаревачки казнени завод. Имаше их и побољих од тебе, па напипаше бајбок. Твоје новине сигурно су навикле на апст.

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ

Аха, ту ли нишаните! Светозар Марковић вам је и преко гроба кост у грлу. Пази да се не загрцнете! Ту се, Мујо, осолити нећеш. Не умире нико, ко се бори за светлост и правду, за народ и сиротињу!... Има да остане само радни народ... е, то ће онда бити право Душаново царство – без тираније!

ТРЕЋИ ТРГОВЧИЋ

Дружом.

Не рекох ли ти ја: за оваке је (*Показује на новинарског извештача.*) и г. Радивој¹⁵ мек министар.

ПЕНЗИОНЕР

Мршав, висок, њросед, ђићи и санџвинично уљада у разџовор.

Што Ви па опет потржете полицију као кебу иза појаса! Свакоме је слободно мислити по својој глави. Млади господин (*Окрене се новинарском извештачу.*)... дозвол'те да се представим (*Рукују се.*) говори веома виспрено. Људство ће бити срећно тек онда кад цео свет поштен постане. (*Трџовчићи се смеју.*) Шта се церите, нема ту ништа смешно. Кам' лепе среће да сте сви као Стерија Николић!

¹⁵ Радивоје Милојковић (1832–1888), ђравник, ђолиџичар, ђредседник владе у време Намесниџиџа (1869–1872), министар унуџрашњих ђослова и министар ђравде. Ваџио је за веома сџроџоџ дрџавника, ђоџоџиџо кад је уџрављао ђолиџиџом.

ТРЕЋИ ТРГОВЧИЋ

Батал'те молим Вас, господин' комшија! Ја Вас, што се каже, почитујем и Бог зна како, кд мог сталног муштерију, али Ви тако сад говорите што добисте од Стерије десет дуката, кад Вам дете требаше да носе на операцију.

ПЕНЗИОНЕР

Него шта мислиш ти, газда комшија – он је мој добротвор. Ти ми за дете на смрти не би дао ни десет марјаша, а немоли десет дуката... Сит сам ја вас што прстом чукате по кантару да закинете који грам шећера или кафе.

Гласни проћесати.

НОВИНАРСКИ ИЗВЕШТАЧ

Пао у вайру.

Добре сте ви јагуриде. Прво шегра, па калфица, миц по миц, па кад се огаздите, гулите кожу свету, горе од најгорег Цинцарина! (*Граја, ларма, чује се:* Овога је Стерија подмазао, *Први трговчић ситиснуо писнице и околио се на њега.*) Сиктер, док си читав!

СТАРИЈИ ОДАЦИЈА

Мир, бре, људи, јер ће ве г. пресједник, како је строг, све да поизбацива на калдрму!

3.

Улазе кроз побочна вратића председник варошког суда, два судије, и деловођа, и заузимају места. Озбиљна држања, жонтово свечано, судије су – а нарочитио председник – леиштови оновремског вишег чиновника у Србији. Чисти, избријани, с брижљиво раздељеном косом која им у рашичешљаним зуловима покрива слепоочнице. Носе „џероке“ дуиле положе-не крајне и црне кравате. Деловођа је већ одевен обичније и прилично по'абан. Седнувши за свој сточић, пресадија шабаке зелене 'артије и проба ћеро о нокаш. – Присушни се ућушати.

ПРЕДСЕДНИК

Вади из меџа златан сат, зазвони, довикне одацију!
Стерија Николић и његов парничар Мијајло Терзић!

СТАРИЈИ ОДАЦИЈА

Отвара врати.

4.

Погледи свих присућних управљени на њу ситрану. Улази Стерија, журно, као да – жадећи се – бежи од Мијајла, који заостјаје за њим. Обојица, најпоследњку, ситану пред судијски сџо. Поклоне се. – Крућна ћилибарска зрна у Стеријиним бројаницама, обвијеним око прсџију леве руке, сударају се и цакарају. У сџој му је руци и жосџодски фес. Из њих савлаћиваних подрћјаја може само изосџерено око оџазити да овај необични човек сџоји први шут пред судом. – Мијајло, међу-џим, брише зној с чела. И он је прешурио шесетју, дежмекаси, и осмејкује се усљено.

ПРЕДСЕДНИК

После краћке почивке.

Пре свега, може ли између вас двојице бити поравнања? (И Стерија и Мијајло одсечним жесџом одбијају.) Онда... (Узима један акџ, сџоразуме се брзо са судијама и даје знак делово-ћи да продужи записник.)... Прелазимо на ствар. (Обраћа се Стерији.) Ви, ћир Стерије, тврдите у овој тужби (Покаже му акџ.) да Вам је ћир Мијајло Терзић утајио 4000 дуката (Стерија џовлађује нервозно, али одлучно.), нудите туженоме главну заклетву, у противном изјављујете да ћете се сами заклет.

СТЕРИЈА

Гласом несумњиве истџине, оним неодољиво убедљивим жласом, којим говори човек кад је у џраву.
Тако, тако је, г. председатељу!

ПРЕДСЕДНИК

Па... лепо... имате ли још шта да додате или измените у овој Вашој тужби?

СТЕРИЈА

Ништа... (*Погледа презриво Мијајла. Осетивши из ушробе одвраћености према њему, а истодобно и неки чудни бол – велик онај бол сваког бољег разочараног човека – догаје пригушено.*) Да, много бих имао да причам – дебела књига да се напише. Овај овде узме ми паре, онако... отпаса ми ћемер кô на вашару. (*Узбуђује се још више.*) Узме ми четири хиљаде дуката, у кафани „Крагујевац“¹⁶ на Сави, кад чекасмо „Белу лађу“¹⁷ да пође за Беч.

МИЈАЈЛО

Полућласно.

Лаже... Цинцарска подвала!

СТЕРИЈА

Ех, иксан ли си! (*Судијама.*) Дадох му, господо, бре, браћо... дадох му. Беше кеса од јеленске коже, поголема, ехе! Тежина је то: четири хиљаде дуката. Беху ми тешки кô олово кад их ношах.

ПРЕДСЕДНИК

Лепо, ћир Стерије, је л' видео то когод? Мислим: имате ли сведока да сте ту своту предали ћир Мијајлу? Или неко писмено од њега, доказ, ма шта чиме бисте Ваше исказаније поткрепити могли?

СТЕРИЈА

Немам сведоке. Седеше неки у кафани, али се они веселили и певали у другом ћошку. Не знам који беху – нису овдашњи. Нас двојица имали смо важни трговачки посао, па их честито и не запазих... А писмено!... Ја од пријатеља нисам то узимао никад.

¹⁶ Кафана Крагујевац налазила се у Савамали, у Карађорђевој улици и била је у склопу истоименог хошела. Ошворена је 1859, а срушена током бомбардовања њзв. савезника, 1944.

¹⁷ Реч је о познатом пароброду који је љовио Дунавом превозећи путнике.

ПРЕДСЕДНИК

Мијајлу.

Можете ли Ви, ћир Мијајло, положити заклетву да Вам Стерија Николић није дао четири хиљаде дуката?

МИЈАЈЛО

Некако мукло.

Могу, и... 'оћу.

ПРЕДСЕДНИК

Даје обојици знак да се удаље из суднице. Они оглазе. Између судија крајко сјоразумевање. Код присујних на клупама комењање и нервоза. Очеvidно је да се њихово мишљење обрнуло у користи Стеријину. – После тога председник даје знак одацији да поново пусти парничаре.

5.

Улазе ојет, као и први џућ, Стерија и за њим Мијајло.

ПРЕДСЕДНИК

Дакле, ћир Мијајло, као што малочас изјависте, Ви сте спремни да заклетвом потврдите: да Вам Стерија Николић није дао четири хиљаде дуката?

МИЈАЈЛО

Осећа приближавање шајансљивеног тренућка, кад и најокорелија жрешника обузима сјава пред кривоклејством, које ипак врши. Нешто неодређено и тамно, налик невидљивим канџама, зарива се у цело биће кривоклејника. Он се усиљава да буде природан, али сваки добија ућисак да се он криво куне. Прижучено.

Да, г. председатељ!

ПРЕДСЕДНИК

По званичној дужности.

Пазите, ђир Мијајло! Заклетва није мала ствар. Јер, окром тога што ће дотични ко се криво закуне, пред Богом согрешити, он ће, ако се његово кривоклетије обелоданило буде, бити и робијом кажњен.

Устаје он, судије, деловођа и сви присујини. Даје знак одацији.

СТАРИЈИ ОДАЦИЈА

Прилађује свеће и полагаје крст преко Јеванђеља.

ПРЕДСЕДНИК

Мијајлу.

Ставите три прста на *Јеванђељу* и поновите за мно...

МИЈАЈЛО

Поћмуло, као из мрачног подземља, и грхћећи, понавља реч по реч председникову.

„Заклињем се Богом јединим и свим оним што ми је по мом закону најсветије, да...”

СТЕРИЈА

Запањен испрва, измакао даље, у неверици својственој чесићитоме човеку, који није имао прилике да зарони у крајње дно људске нискоћи, шаре чело, шрља очи, жестикулира механички, као да хвата једну нељудску, невидљиву везу између свога дошаташњег сазнања и овог, што се сад збива. И у шренућку, кад Мијајло Терзић треба да изговори главни део заклетве, Стерија му прискочи и гласом који доби звук звона и прелив резигниране, искрене и узвишене помирениости са својим жубићком – кликну.

Не! – Имаш децу!

Међу присујинима прво запрепашћење, па жагор и напоследку жраја. Чу се узвик Пензионерев: Алал ти вера! Новинарски извештач љеска.

ПРЕДСЕДНИК

Звони.

СТЕРИЈА

*С десном раширеном шаком на срцу, погнувши главу
преди судијама, у чедној девотиности великана и праведника.*

Молим, молим... нек' се прекине ствар!

Председник, судије и деловођа показују највеће изненађење. Присушни поустајали и поштито се приближују, образујући све ужи круг око Стерије и Мијајла. Пришли су чак и одације, да виде шта ће бити.

ПРЕДСЕДНИК

Устајући са судијама, деловођи.

Пиши: у току заклетве тужитељ је одустао од полагања исте од стране туженога, с изјавом овом: да он због деце туженога не тражи заклетву. Према овој изјави сматра се ова ствар окончаном. (Обраћа се Стерији. У гласу овога савесног судије осећа се извесно саучешће, па чак и поштина. Увиђа да је правда на страни Стеријиној; али „закон је закон“.) Ви сте, хир Стерије, изгубили парницу...

СТЕРИЈА

Поклони се дубоко. Председник, судије и деловођа повлаче се. Мијајло стоји као прикован крај столица с Јеванђељем. Присушни се све више поклањају око обојице.

ЗАВЕСА

ДРУГА ПРОМЕНА

Позорница као у првом чину. Крај сцениембра. Изјутра. Никола улази кроз лева врата, за њим Катарица.

1.

КАТАРИНА

Чистио мајерински.

Откако ступи за чиновника, ниси се због те канцеларије ни добро одморио. Маторко мој! (*Милује ђа.*) Па и голубе си занемарио. Ено се умешаше све сами гацури међу превртаче и падаче, а раније си их разгонио да ти не покваре друге.

НИКОЛА

Хтео би да мудрује. Та је црпа својствена младости, кад сама собом осети горчину бола који животи и његова неминујетост наносе. Али здрава младост, била јеужна или весела, осетије младост и под најтежим ударима. Она је у сваком случају лепа, ако је само здрављем праћена; и увек је у тој нечежи пријатно наивно, нарочито кад мисли да разуме џајне, које се човеку откривају тек у старости и на ивици гроба.

И гацури су голубови. Ваљда зато што немају ђубу и нису се излегли за превртаницу, треба их сад пећи и јести. Остави се молим те, мајка: женске то не разуму. То је нешто, тако, ко и међ нама ђудима. (*Младалачким жаром.*) Сиромас ђак, зато што му вуре лактови, треба да једе за двајеслук у ашчиници код Марице, да носи порције, или, ако нема послуживање, ноћива на Калемегданској клупи; а налицкани Милорад Терзић, коме је ђања газда лопов, да иде у књажевски конак на Бал и да лумпује с масарошима у Пашоцином „тингл-танглу“.¹⁸

¹⁸ Реч је о естрадном, ђлмачко-музичком програму, популарним орфеумима, који су се у почетку давали у хотелу Булевар Ђорђа Пашоне. Зграда и данас постоји на углу улица Македонске и Браће Јузовића, у једном делу је доскоро био чувени биоскоп Балкан. Сазидан је између 1867. и 1870. Првобитно је изграђен део

КАТАРИНА

Шта ти је то „ћаћа“? Ружна нека реч.

НИКОЛА

Тако моје колеге практиканти у Министерству финансије кажу место „отац“ или место „тата“.

Улази служавка.

2.

СЛУЖАВКА

Донô Стева поштар ова писма; каже да се забележи у књигу.

НИКОЛА

Поштерди оловком пријем у писмоношиној књизи и узима писма. Служавка одлази.

КАТАРИНА

Нервозно, брзо.

Је ли од Агнице? Није писала дуго. Ноћас је усних лошо. Пожури, молим те. А то друго, од кога је?

НИКОЛА

Ошворио писмо, чииа брзо, помиње швајцарске франке и претвара их шайајом у дукаџе, рачуна прсијима десне руке колико треба плаћити.

Рачун из санаторије Давоса. Око три'ест дуката. Па није много. Већ је скоро два месеца откако одведе Светозар Агницу онамо. (*Ошвара друго писмо.*) Ово је од Агчета. Ево њен шакопис на атреси, само некако брзо писала или јој дрхтала рука. Гле, како је дугачко писаније, кô „Гроф од Монте Криста“. Де, што си се узрујала тол'ко? (*Почиње чииајти. – То*

до Македонске улице, а касније и дружи део, ка Браћи Јуџовића. Хошел је 1909. преименован у Опера када је у његовој сали ошворена прва опера. У великој сали одржан је велики митинг против анексије БиХ.

писмо Аџнице, из Давоса – то је најоштрији зубац у кобном, црноме жрвњу доследно немилосрдне судбе. Зла коб шера увек до краја. Њу осећају, још нејасно додуже, и Каширина и Никола. Зајмо се, при читању писма, упићу њени и његови тихи усклици: Злато мајкино, Мамина невесто, Слатка сестрице; и зајмо обоје – мајин и син – не могу да задрже ону малу, дробну, слану и топлу сузу, која се као најфинији екстракт цеди из читавог океана туге. Писмо зласи.)

Љубезни отац и мајчице,

Немојте се срдити на ваше незафално Агче, која вам нисам писала дуго, јербо било ми позлило пре две недеље. Бацала сам пуно крви, читав леген, сад фала Богу, не бацам; само још, онако, сукрвица кад се закашљем. Много још кашљем. Овди има сваки своју теглицу 'ди плује, па мора увек да носи собом и да заштрафи кад плује. Так'а је чистоћа, као код моје мајчице – љубим је – кад се орибају патоси у нашој кући, па све жуто ко восак, и чисто, чисто, па мирише...

Мајчице и мили отац, дође ми много тешко кад се сетим, а мислим увек на вас, и на мога слатког Никлеа, с ким сам се толико свађала. Да ми опрости!... Увече ми највише мучно кад залази сунце за голема ова брда. Оно се гаси, а мени онда ватра. Једна добра жена... носи се ко неки женски калуђер: дугачка и широка црна 'аљина, а глава повезана до полак чела с белом штирканом марамом, ко што носи наша добра госпођа Мајзнерка и Марија Фаркаш, колачарка до „Коларца“, само је ова марама чак до рамена – овди њих зову „швестер“ и „сер“, на нашем српском значи: „сестра“ – има тако убаве плаве очи ко небо над нашом баштом – она мери ми сваки час ватру с термометром. Па кад извуче термометер, она гледа да ја не видим кад врти главом и бележи на једну као труковану цедуљу: 38, или 39. После дођу доктори: онај смеђи, високи, што говори францески, и онај крупан румени што се увек смеје и говори германски. Питају свакад

за нашег Светозара, кога су, видим, заволели кад ме је довео овди. Доктор германски, Швајцарац, научио па ми каже српски – неће кобојаги да говори на свом језику – „Но, но, хоче буде тобро“. И ја се ондак смејем, па кашљем и плунем сукрвицу; а он нешто гледи, дуго, што сам плънула... Је л’ те, мајчице и љубезни отац, да је то много смешно?

А сад да вам пишем за једну ствар, због које сам грдно плакала, па ми било после криво што сам поверовала. Овди има још неки наши Београђани, те тако сазнам по неку новост отуд, цигло моја мајчица и отац крију нешто од мене. Једна наша Српкиња, име јој се Мица – отац јој Државног савета член¹⁹, не знам како се презивље – причала ми да је чула како је Милорад испросио другу девојку. Она не зна да сам ја верена за њега, те сам се правила невешта. Кад је отишла из моје собе, а мене спопадне језа, већа но што обично имам, пре него ме увати грозница. Прво сам се тресла кò прут, па после ватра, ватра... Лепо изгорех жива. Гушила сам се у сузама. И наједанпут осетим да ми нешто кркља у гуши, да се пење, и као нешто густо и топло пуни ми се у уста. Тако сам бацила ону велику крв... Је л’, мили мој отац и мајчице најзлатнија, љубим ти твоју лепу белу ручицу, јелте да то није истина? Ја на то нећу ни да мислим; али, ето, ја, луда, не гледим како сам се осушила кò вејка и проружнила кò Варвара Убрих,²⁰ него уображавам којешта. А, Милорад, сиромас’, можда због моје проклете јектике више пати од мене. Само, што ми никако не пише?...

Да вам сад још само јавим како сам чудан сан ноћаске снила, па да писмо закључим, почем осећам језу, па морам у кревет. Сним ја, кò дошò покојни стриц

¹⁹ Државни саветић био је ујравни суд и ујравни орган у Кнежевини и Краљевини Србији.

²⁰ Јунакиња истоименог романа Варвара Убрих, калуђерица краковска Игњатија Крашевског; објављен у Београду 1876. године, у преводу Милојка Беселиновића.

Мика, па каже ми: „Ајде, чедо стричево, обуци белу 'аљину, а ми ћемо ти одозго послати анђелова крила да нам долетиш“. А ја му пољубила руку и велим: „Долетићу кроз две-три недеље, али немојте слати крила мом премилом оцу, јер ја желим да мој најзлатнији отац на свету, остане код наше добре мајчице“. А он одговара: „Не брини ти за мајку – њу ће волети и чувати Никле, Анка и њен Светозар“... Боже мој, шта ти све не сања жива душа!

Морам да свршим писмо. Баш ми је зима!... Љубим вас, љубим... ох, да знате колико; много, премного; више него што лете голубови слатког мог брата Никлеа, ког опет молим да ми опрости што сам га задиркивала и вређала. Нека ми пише. И нек ми Светозар узме неку нову књигу код Бреслауера²¹ или Валожића²² на Варош капији,²³ ал' тужну неку. Шаље ми увек смешно за читање.

Ваша љубећи вам руке до гроба
зафална болна кћи,
АГНИЦА.

*Подужа ђауза. Из баишће дојре језив, два-ћри ђуш ђо-
новљени зложук кукумавке. Зайим се чује грошарев жлас: Крпи
лонци, шерпење, корита!*

*Неки круџан кер урликну негде, а са дорђолске цркве
Александра Невског оглашују „велика звона“. Неко је умро у
шом крају сѣарога Београда.*

²¹ Фридрих Бреслауер био је књијар, чија се радња налазила шакође код Варош капије. Код Бреслауера књијарски и шѣамѣарски занат ђочео је да учи чувени Геца Кон.

²² Велимир Валожић (1814–1887), чувени књијар и издавач у Кнежевини Србији, ђореклом Чех. Књијара му се налазила на Варош капији, на узлу Пој Лукине и Косанчићевог венца. Срушена је 1939.

²³ Варош-капија налазила се на ђросѣору данашње Пој Лукине улице; била је једна од четѣири жрадске капије. Срушена је око 1862. Међу Београђанима дуго је остѣо ѣај ѣоѣоним у свакодневном говору.

КАТАРИНА

Прекрстѝ се.

Бог нек нам је у помоћи!... (*Найџушѝајуџи оѝмену своју резервисаностѝ, ова необична жена ѝочиње са сином Николом џоворѝѝи „на равној нози“.*) Сад љу ти реѝи нешто што отац не сме знати. Ми, више немамо готове паре. Потрошила се цела готовина, а вересија пропала. О рачуну што је стигѝо, да ниси помену оцу!... Чекај (*Оглази кроз лева враѝа и брзо се враѝа, носеѝи ѝовећу црвену шайѝулу.*) Овај ѝеш адиѝар (*Оѝвара куѝѝѝу.*)... видиш, ту су брилијантске игле, бразлетна, па брош, минѝуше, мерѝани, бисер... однети у „Малу Банку“ код Гојка, и дај све у залог. Треба да добијеш... па... бар педесет дуката. То ѝемо за Агницу. Сврши то пре канцеларије! Светозар ѝе да запечати у новчано писмо и пошље.

НИКОЛА

Прихваѝивѝи шайѝулу, љуби јој руку.

КАТАРИНА

Начини ѝред њим знак крстѝа.

’Ајде, сине... превремени домаѝине наш!

3.

НИКОЛА

Оглазеѝи сусреѝе се на доксаѝу са Светѝозаром. Рукују се чврстѝо, браѝѝски.

СВЕТОЗАР

Оде ли у канцеларију?

НИКОЛА

Климне ѝлавом и оде.

СВЕТОЗАР

Катѳарини.

Како се променило и провреднело ово момче! (*Уозбиљи се, ѿосле крајѳке ѿочивке.*) Мајка, Ви сте паметна, разборита жена. Треба да будете присебни, као увек. Плачем и запомагањем не поправљају се ствари. Малочас имађах муке код куће и с Анком.

КАТАРИНА

Шта је, преклињем те? Да није оно најгоре?

СВЕТОЗАР

Није... Дакле, умирите се! Него, није баш ни најбоље. Писѳ ми лекар, Швајцарац, да с Агницом нашом не стоји ствар како ваља. Доцкан је, вели, доведена у санаторијум, а њен је случај врло тежак. Оба су јој плућна крила била јако начета; с великим кавернама. Уз то њене младе године. Старији лакше одолевају туберкулози.

КАТАРИНА

Села, бесѳомѳна, нема речи. Ухватила се за главу, као да би хѳтела сѳречѳиѳи да не ѳрсне. Звона ѿѳѳѳ одјекују. Она устѳјаје, крстѳи се у дубокој ѿобожностѳи, урођеној нашем свеѳѳу с Југа – ономе из Мађедоније где је Боѳ у живоѳѳу ѳудском одувек ѳресудни чинилац. Подиже обе руке к небу, а глас јој дрхѳѳи и јечи као ѳесма рањене ѳѳѳице.

Боже Господе свевишњи и свемогући, помилуј нас само од тог удара и не узимај нам дете због наших сагрешенија! Пусти нас старе и грешне да нестанемо под ударима твојим, само нам Агче спаси! (*Прекрстѳи се.*) Амин

Седне ѿоново, скрхана болом.

СВЕТОЗАР

Узбуђен до крајности, не зна како да је ићи.

Бог је милостив, уздајмо се у њега. Он ће спасти нашу цуру. А после, они тамо су јевропски лекари, људи високо изображени, и примениће све што је у медицинској науци до сад пронађено против туберкулозе. 'Ајде, приберите се, мајка! Биће ипак све добро, надајмо се... надајмо!... Морам да журим на предавање. Данас почињем о Бајрону. То је онај ђенијални поет, кога сам Агници преводио с инглеског, ако се сећате? (*Синовољом нежношћу.*) 'Ајде, до виђења!

КАТАРИНА

Устаје, прихватила му јружену руку, тихо, као да се буди из дубока сна.

С Богом пошћ, Светозаре!

СВЕТОЗАР

Оде.

КАТАРИНА

Одлази полако, лево.

4.

СТЕРИЈА

Улази лажано. Дубоко је замишљен и расејан. Види му се и на лицу и у целој појави да преживљује најтеже кризе душевне. Покрети су му крајки, раскидани и личе на шрцаје. И као сваки који ићи, лако се наљути, јасне, и ојет нагло пада у сујројно стање душевно – у крајњу ушученост. Прилази вратима лево. Гласно.

Катарина, Катарина, елате овамо!

КАТАРИНА

Улази полако.

СТЕРИЈА

*Приђе прво прозору, превуче руком преко прецветало
босиока у саксији и мирише руку. Затим седне.*

Поручих данас код мог пријатеља Стефана Тодоровића, академичког живописатеља, да нам намољује велику слику Агчину. Дадох му, знаш, ону њезину фотографију од Лекића, с расплетеним курјуцима и ружама, кад оно водисмо Агче на великошколску прославу Светог Саве.

Вади из џепа дукан у жутијој 'артији и завија цигарети.

КАТАРИНА

Погледа за истијујући.

Где ти је златна табакера?

СТЕРИЈА

Убризе се за усну, јер је заборавио да то треба сакрити од ње. Немајући куд, призна.

Заложио сам код Едије банкера. И сат. Хвала му што ми даде паре. Треба већ платити за Агницу, да не бламирамо дете пред туђим светом. Два су месеца већ...

КАТАРИНА

Одлази према прозору, кријућа сузе од Стерије. Бол је њен неизмеран. У том болу њеном рађа се једна велика љубав и бескрајно саучешће према Стерији, јер све што је велико, постојаје кроз бол.

СТЕРИЈА

Хоће да се свађа, али баш то свађалаштво одаје најјасније сву душевну патињу овог ираичног човека.

Шта ми се дуриш ту? Заложио сам, па шта?! За здравље је нашег детета! Боље детету, него али и врани. И онако ће све ово отићи на добош... Зашто ли Агче тако дуго не пише? То ти мени кажи!

КАТАРИНА

Кријући још увек очи.

Јутрос баш дошло писмо.

СТЕРИЈА

Обрадован за часак и с крајњим нестїрїљењем.

Па што одмах не рече? Шта јавља, казуј, је ли боље; боље је, а, је ли?

КАТАРИНА

Пљувала крв пре две недеље; много кашље, вели; и... тако...
Каже има ватру, жали за кућом

Не могавши се више савлађивајћи, бризне у жласан плач и јецање. То је онај плач, после ког за неко време одлакне човеку. Зашто се обично и каже: Пустити, нек се исплаче!

Дужа почивка.

СТЕРИЈА

Запањен, нем, као да се окаменио. Само у левој руци пресу му се бројанице. Десном се хвата за срце и притиска га. Па наједанпут, у ерулцији гнева на зли удес свој, плане на Катјарину.

Престани да слиниш, ти, плачибабо, што ми цели век сузама зали! Довде ми дође, сит сам те. Гадна ми већ та твоја злоступост; хоћу утробу да повратим.

КАТАРИНА

Изненађена и увређена.

Стерије, шта говориш ти? Стиди се речи својих!

СТЕРИЈА

Пушића да га гнев завишљава.

Пред ким да се стидим? Пред тобом?! Шта си ми ти? Ти си кукумавка, она иста што нам већ два-три дана кука у башти, на моју и твоју главу, да Бог да! Ти, ти (*Прилази јој у необузданој жељи да је што јаче увреди.*) робе турски!

Зачује се поново кукумавка. Он се сипресе.

КАТАРИНА

Поносићо.

Ја сам ти родила децу, нисам роб. (*Зайоведнички.*) Пази шта говориш!

СТЕРИЈА

Блажије.

Па... брата су ти Турци продали кô роба... а ти си побегла овамо у Србију.

КАТАРИНА

Србија је пригрлила и тебе, и сваког који страда – кô добра мајка. (*Прекорно, али хладно као права жосџоџа.*) Срам да те је, Стерије! (*Трџне се и, обазире.*) Чуће нас млађи. (*Нежно и с дивном милошћом.*) Немој, немој! Бог ће нас казнити, а казне доста беше.

СТЕРИЈА

Велики у доброїти, као и у сїрадању, їосїаје оїейї
блаж.

Аман, бре, жено, морам тако. Уби ме с тим твојим: „Пљувала крв“, „Много кашље“, „Има ватру“ и не знам шта све још... Пљувала крв! Није ни то ваљда тако страшно. Млада је, па ће добити нову крв. Кашље! Жив створ и кашље и престане. Мртва само не кашљу. Они нити пљују, нити кашљу, и немају ватру. Они су увек хладни, а наше је Агче (*Глас му дрхтии, баца фес на сто, прекрсти се.*) жива, хвала Богу. Живо је, Катарина (*Прилази, узима јој руку у обе своје руке, зледа јој и злади руку. и с преосталом шоплином одавно прохујале, заљубљене младости.*)... живо је наше гараво девојче, а Онај горе није душман, даће да оздрави. (*Застјане неколико шренућака. Присети се.*) А кад оно рече да је пљувала крв?... Дај ми писмо!

КАТАРИНА

Остави, немој сад. Читаћеш га после. Казала сам ти и онако све.

СТЕРИЈА

Дај кад кажем. Хоћу од њезине руке да читам. (*Оштрио, али љун неке слушање.*) Море, ти ли нешто кријеш од мене?... Писмо, иштем писмо да видим!

КАТАРИНА

Донесе писмо из рафа и пружа му, немоћна да се одупре његовој заповести.

СТЕРИЈА

Шчећа, приписне пољубац на писмо; руке му подрхтавају. Чисти шатајом, нервозно, застајајући.

5.

Опети дужа почивка. Док је Стерија задуљен у чишћење, уђе служавка.

СЛУЖАВКА

Носи бусен чуваркуће. – Чуваркућа – sempervivum tectorum – јесте нарочита биљка, која сама изникне на крововима старих кућа или, још чешће, на озиданој надстрешници изнад каније. То је једна врста онижег, збивеног и овалног бусена, с меснатим и сочним лисцима. Смањало се да предстоји несрећа кад чуваркућа падне. – Обраћа се полугласно Катрини.

Пала чуваркућа са зида изнад капију, а Марко вели: „Носи газдарици, да не излегне чуваркућа из кућу, због што ће се несрећа деси“. (Оставља бусен на сто.) И долазио Марче млекација. Неће, вели, носити више млеко, док му се не плати рачун.

КАТАРИНА

*Полугласно.
Добро, добро, после.*

СЛУЖАВКА

Оде. – Истој шренутика засвира у авлији верџл, праћен харфом. Претужна свирка музиканата вандровкаша, из бела света, једна од оних давних арија неосишварене чежње и непребољеног бола.

СТЕРИЈА

Прочићао писмо Азнице. Посматра нештречице Катарину. Поглед његов није више овоземаљски. У том се погледу одразује откровење нечега што је сад великоме уму његову – јер у Стерији Николићу шта искра женијалности – постало сасвим јасно. Он Катарину тоштво сажалева, што није до краја схватила смисао писма Азничина. Његов бол није више психички, већ физички. Он осећа жицање срчаних мишића и приписак на мозак. Он је бродоломник, свестан да ће исклизнути жредица за коју се беше зрчевио припојио, и да ће за прожутасти вали. – Гласно.

Катарина! (Наједанпут промукло.) Катарина!

КАТАРИНА

Престрављена пришри, зашри за.

СТЕРИЈА

Не видиш ли, женска кратка памети, умреће нам Агче! Сироче наше хоће да живи, али, ох! Душа сакаг', солца манкаг'... (Издужено подигнутих руку, тако да је „жерок“ полетео за њима, а он још више постјао – заваји.) Агче, мезимице... дете моје! Нећеш нам се вратити, нећеш... Ох!

Клоне у столици, ишруживши обе руке с шреском осто.

КАТАРИНА

Милујући за, пада на колена пред њим.

ЗАВЕСА

ТРЕЋИ ЧИН

Вече у дому Стеријином. Напољу је ветровито. Настала је позна јесен, те су собни прозори, у којима сада vise евење од жрздова, и враћа на доксају зајворени. Ветар фијукне с часа на час. Он је због близине Дунава јачи у овом крају Београда. Сувојно лејној ведрини, у првом чину, осећа се сад интензивно како је и природу и дом овај пријисла сива суморност. Увеле су све руже, босиоци не миришу више и не узлећу жолубови. Османлуци су озолели, а безлисне жранчице дафине и зове личе на авешинске руке, које, као да траже кога ће шчејати и удавити. – На столу два шрокрака свећњака с ућњеним свећама.

1.

МАРКО

Улазећи са служавком кроз враћа на доксају.

О Господе благи, шта се направи од куће ове!... Не, нема правде. Зар ова кућа, ди се гладан на'ранио, жедан напојио, бос обуо; што мрав не згази, па овол'ко да пати и страда... Не, ако је и од тебе (*Покаже небо.*) много је. Опрости ми, Боже

Прекрсти се.

СЛУЖАВКА

Море, ча' Марко, немо' си шашав: има још пуно куће. Слуга можеш да биднеш свугди.

МАРКО

Овди ја три'ест година 'леб једем, а ти си јучер дошла и сутра ћеш отићи. Ти си 'тица селица; кад ти је овди хладно, перлијаш там' ди је топлије. А ја оседех под кровом овим. Ту сам овом истом ћир Стерији, под османлуцима, вино наливô; а он млад, шалција, најбољи појак на Дорћолу, бољи и од Кесерића казаније и од Петка аласа. Па иста ћира Катарина беше лепа кô уписана, ал' озбиљна некако, поносита... Кô данас још.

Дођоше после и деца! Све сам их ја носио по авлији и башти „на кркаче“, и водио у школу код Саборне цркве.²⁴ А сад?! (*Гошов да зайлаче.*) Шта је ово? Рођеним очима не верујем!... Предвече бех у чаршији. Хтедох да пресвиснем кад видех како се ко пусто масло ћир Стеријина болта носи и развлачи. Начичкало се света, више од највећег калабалука на Сака чесми.²⁵ Добошар удара маљцама, и виче грлатије од нашег мујезина: „Први, и други, и трећи пут – дали ко више?“ А они, ко гаврани око мрше, тискају се, черупају, носе, бре, бале, бре, бурад, пуни сандуци... триста чуда! Ћир Стеријина фирма скинута и лежи на сокак (*Брише сузе.*) Дође ми тешко, ко да ми је умро најмилији, па не могах више него скресах овако стар: „Аман, људи ли сте или арамије? Пош’љите бар фирму кући!“
Загранице се.

СЛУЖАВКА

Дирнућа.

Право збориш, ча’ Марко! Мен’ је највише жао госпојице Агнице.

МАРКО

Зато те позвах, да удесимо с ћира Катаринином... да не опази ћир Стерија кад донесу фирму.

Улази Никола.

СЛУЖАВКА

Одох ја да прво поспремам у кујни, па ћу се малочас вратити.
Оде.

²⁴ *Сћара основна школа на Варош кайији била је приближно на месту на коме се данас налази ОШ „Краљ Петар Први“.*

²⁵ *Видети нај. бр. 5, на сћр. 32.*

НИКОЛА

Видиш ли, чича Марко, како нам догорује кров над главом? (*Прилази му кришан, лей, али с ђримесамa искуствa, ђоцрѣљенођ ђре времена из ђорчине живођта.*) Пропадамо, чича Марко! Драги добри наш, чича Марко! (*Узима му руку.*) Сећаш ли се кад смо те задиркивали и за брке вукли? Имао си дуге, црне бркове... као твој имењак Краљевић Марко на оној контрафи у Марчетовој млекациници, где бије бој с Мусом кесеђијом. А ја и Агница чекамо с тобом док Марче не испече ђевапчиће... Па кад идемо код чика Ристе фурунције, по 'леб, с цегером. Ти мени даш да носим наш рабош – „пиле“, а Риста одниже с канапа његов рабош – „кокошку“, па их спаја и ножем из широког шареног силава зарезује ређке: три, пет, девет оних 'лебова од две оке... Или кад куповасмо лубеницу, вуковарску, код Јордана пиљара? Ти упртио лубеницу на десно раме, грдну као „глобус“ из ђимназије, а ја и наша Агница (*Туђом дубоко уђвељене младосђи.*) поскакујемо за тобом и не пуштамо те све док не спустиш лубеницу у бунар, да се 'лади... Ал' најлепше беше кад цела фамилија, с пуним корпама и бошђама, чинисмо теферич на Булбулдер,²⁶ у Раковицу, па Сланце, онамо где је лековита вода крај порушеног манастира. Возише нас увек Милош и Лаза, што су им каруђе и амови дивни кђ што има Куманудиница²⁷... Увече се враћамо, а нас деђу подилази нека мила страва... Београд пред нама, још далеко, па ипак изгледа преголем – права правђата грдосија. Нама се у расветљеној помрчини, кђ огромне караконђуле, привиђају

²⁶ Булбулдер, ђувени крај на Звездари; име добио од ђурских рђчи: булбул (славуј) и дере (долина), односно долина славуја / славујева долина. Простђире се између улица Димитђија Туђовића на јуђу и Светђођ Николе на северу. Булбулдер је био једно од ђримамљивих изђетђишђа у друђој ђоловини 19. века, ђознађи и ђо великим воћњанима. ђувени Булбулдерски ђођок ђекао је Улицом Димитђија Туђовића (и данас ђече исђод ђе).

²⁷ Мисли се на Милеву, кћер Јована Куманудија, ђувене беођрадске ђородиђе ђрђкођ ђорекла. Јован, банкар, ђоседовао је између ођђалођ и више некређђина, међу њима и зђраду ђознађиђо рђђђорана, ђослађђичарнице Грђка краљђица, коју је наслђдила Милева.

све неке као куће, бедеми, торњеви, вода и шта ти ја знам шта још! Кад погледамо боље, а оно дрвета и цбуње дуж друма. Док врх Авале блиста нам у сусрет јасан полумесец кô од жеженог злата скован, али некако крвљу покапан. Отац се крсти и – опомињем се – шапуће: „Нека је на добро!“ И тако стигнемо на узвишицу. Милина да погледиш. Обасјана месечином расула се београдска села. Лауданов шанац²⁸ сасвим се лепо распознаје. И Дунав, велик, широк, сребрн, тече у Црно цоре. А Београд? И није то он, и опет је он – Београд!... Сећаш ли се, чича Марко?... Све то неће бити више.

МАРКО

*Одлучношћу право̑ пријатеља куће, за коју је нера-
злучно везан, воли је и као задржава њену пројаси̑, осећајући
да је то и његов слом.*

Опет ће то све бити, синко мој! Опет... твој чича Марко ти вели. На тебе дом овај остаје. Нека изгори цео кров, ћерамиде, олуци, греде – темељ, синко не изгоре! Ди је изгорело злато, ма кол’ка ватра да беше! Темељ је овај златан, јер је честит. На њему треба ти да градиш нову још већу кућу, подижеш нов кров, а ја ћу те служити, кô што служих твог оца. Ех, ћир Стерија! Он не збораше тако, док млад беше, кô ти. Погледај се (*Указује му сџаринско оґледало.*) кол’ки си ижђиклô, млад и снажан! А осмољо се и шћућурио кô они твоји забатаљени голубови. (*Зајоведнички.*) Иди, разгони их! Нека лете, високо; нека лете! (*Сјоља се чује звиждање ветра.*) Да се рву с ветром и непогодом!... Сунце ће гранути опет, а они ће (*Прилази му, дрхћећи од драђе визије обновљена јосџодскога дома, по-
милује и пољуби га.*) летети слошки, јатомице и орно кô млад пролећни облак, врх валовита Дунава... ехеј, чак до Панчева, брже од лађе „Патај“. Кликуће цео Дорћол – какав Дорћол, – цела престолница: „Гле, опет голубова са ћир Стеријина га-
здалука! Добро су ’рањени, неговани и не малакшу“. Јакако, брале, не малакшу, наравски, него шта си ти, санћим, мислио!

²⁸ Реч је о месџу, ѿада поод њивама, између Миријева и Малоџ Мокроџ Луџа око кога је био шанац (ров) који је поодижао немачки генерал Ернст Гидеон фон Лаудон кад је заузимао Београд од Турака 1718. године.

„Море“, кашће други, „а ми држали да је Стерија Николић уга-
сио свећу.“ Е, вид’те, није угасио! Познаје се то по голубијем
лету. „Ко их тако тресирао?“ – питаће трећи. Тресирô их мла-
ди јуначина Никле. Шта ћеш, прико, тај младић диже опет на
ноге целу кућу... О, о како ће лако бити кад ово све опет ожи-
ви, развесели се, пропева; дафима и руже замиришу, зажути
се ћилим отпалих зрелих кајсија, дечурлија тресу дудинке у
раширену бошчу, а одонуд, из далека, долећу предвече голу-
бови ћир Никла Стеријиног у највећи, газдашки голубарник.

НИКОЛА

*Присећивши се како је морао жртвовати голубарник
да би се иплатио дуџ бакалину, сасвим резигнирано.*
Неће се то вратити више, неће, чича Марко.

3.

СЛУЖАВКА

Доноси једноџ мртвоџ голуба, бришући сузе.
Нађох га ди лежи на банку под пенцер. Ветар га сигурно обо-
рио. Како се угрувô сиромат’! *(Раширује му бело поломљено*
крило.) Јадно моје голупче!

Целива уџинулоџ голуба, оставља га на сто и одлази.
Никола и Марко силно пошресени, жошово засипрашени као
ипред неким рђавим знамењем. Крајка почивка.

НИКОЛА

Узима голуба, загледа га, ширећи му крила.
Сад га више не боли, је ли, чича Марко? *(Миљује голуба.)* По-
гле како је леп кô Агница!

МАРКО

Оштре сузе и одлази лево.

НИКОЛА

*Поставља голуба на сто и поуми да оде, али ушом уја-
га Светозар.*

СВЕТОЗАР

Немоћан да савлада узбуђење, задихан, поболедео. Доноси кобну вест, а сам је смрвљен њоме. Као човек зрео и високе интелекције, осећа да му је дужности бити присебан; али он – песник у души и везан најјачијом љубављу за ову кућу – тешико се прибира и налази у великој несрећи, која иша немилосрдно и одасвуд.

Никле, младићу паметни мој, брате мој млађи...

Шири руке.

НИКОЛА

Ужаснути, због тога да му падне у задрљај.
Шта је, шта је? Агче – је ли; је ли то?

СВЕТОЗАР

Изгубили смо Агницу! (*Падну један другом у широк, снажан задрљај здраве младости и брајске љубави. Плачу обојица.*) Примих малочас депешу швајцарског доктора. Синоћ је преминула.

НИКОЛА

Његових осамнаест година нису довољне за овај удар. У пехар његова живота кануло је већ доста жучи, али су елементи дејства још ту, и кроз овај бол пробудило се у њему оштећење. Пред стравним и шајансвеном величанством смрти, о којој дошле ништа знао није, он је беспомоћан и плаче гласно, као рањено дете, иако да за Светозар умирује с највећом муком.

Умрла, умрла, Светозаре мили наш! (*Падне оштећење Светозару на груди, па се зајим, болом смрвљен ухвати за косу.*) Јао, Агнице, шта учини, душо моја!... Ја не смем (*Показује на врати лево, мислећи на оца и мајку.*) да им то јавим.

Клоне у стилицу и јеца. Већар дува. Улази Муарем.

МУАРЕМ

Добра вам вечер!

Рукује се са Светиозаром.

НИКОЛА

Устијаје уилакан и ирилази му руци.

СВЕТОЗАР

Није нам добра вечер, ефендија. Задесила нас велика несрећа.

МУАРЕМ

Држећи га Светиозар мисли само на ирџовачки њаг Стеријин.

Ех, безбели, имаде и већијех белаја. (*Светиозару.*) Ви сте професор, ученог Друштва член, пак читасте дебље књиге, инђил и ћитабе, нег' ја. Башка оно горе (*Показује небо.*), башка ово доље. Ово је овдје људска работа; а људска работа нигда није што Алахова. Опет ће Стерија имат' и болту, и магазе, јер није рођен бит' фукара... (*Седне.*) Да вам приповедим нешто. Наш пејгамбер сreo једаноћ на путу близанце, прирасле једно за друго. Па и' упита: „Како сте?“ А они: „Куд веће несреће и кижамета од овог нашег?! Горег не мере бит'!“ „Шутите“, рече им Муамед, „зафаљујте Алаху на његовој доброти. Јер од најгоре ствари има гора“. Потље годину дана сретне и' опет пеј гамбер. Један близанац био умро, а онај га други мртвога тегли... Ето, то је још гора несрећа.

СВЕТОЗАР

Та се и десила: умрла нам Агница!

МУАРЕМ

Нагло устиане, изненађен и најдубље пошресен.
 Шта рече, човјече?... Јазук!... Онако лијепа и добра цура... Е, бива, то јест големије зло. Требаше да мимоиђе ваљаног Стерију и ови честити дом. (*Прилази Николи и очинском милошћом.*) Де, лијепи мој дјечаче, умири се, умири!

СВЕТОЗАР

Наши нису још дознали. Нешто мислим, ефендија, како би било да им нас двојица то, некако, саопштим и потешимо их.

МУАРЕМ

’Ајде, професоре, покушајмо, ако тудјер уопће утјеха вајди
Он и Светозар одлазе лево, а Никола кроз врати на доксаиу.

6.

Дужа пауза. Вешар фијуче на махове, зајтресајући врати на доксаиу и прозор. У једном моменџу прозор се широм отвори; служавка ујирчи и зајвори ља. У истом тренуџку разлежне се следе сџране врисак и кукњава. Укућани су дознали за смрти Аџничину. Заџлушина, језовиџо сџрашина зајвека надласује вешар.

СТЕРИЈА

Голоџлав, рашчерујане косе на слепоочицама, у кућној антиерији широких рукава, избезумљен од очајања – ујада слева уздиџнуџих руку.

Има ли те, има ли – ти, тамо горе – смрви ме, де кад си свемогућ! Де да видим, да осетим макар за часак милост твоју! Казнио си ме доста, смилуј се бар сад: узми ме, прими! *(Сруџи се на колена и метјанише.)* Господе, Оче наш, који си био, јеси и остајеш, дозови ме код Агчета! Успокоји већ једном, мене печалбара и трговца пропалог, који још из Македоније, из колевке носим душу болну преболну. Дај ми најмањи кутак у твој царству без конца, мени рабу твојему, само да будем крај детета мог! *(Чуја косу.)* Не мучи ме више, не распињи: нисам крив, ко ни твој Син ког си пустио да распну нас ради. *(Трже се, устјаје, џрља чело. Крајка џочивка.)* Ох, ох, дете моје!

Пийне се за срце, џосрне, али се џоврати. Сџоља се зачује некаква џрейрка, скоро ларма. Сџерија послушкује махиално и шаџуће: Шта је то сад? Више разних џласова, али се јасно разбира џрво Марков џлас: Дајте овамо, кад вам кажем, џа одмах заџим нечији круџан одџвор: Очепи одавденак, нами је речено да фирму предамо самом џир Стерији.

КАТАРИНА

Убрађена црном шамијом, уђе брзо, с бескрајном милошћом.

'Ајде Стерије (Зграби му обе руке и љуби их.), 'ајде унутра! Чекају те Светозар и Муарем ефеидија.

СТЕРИЈА

Испрекидано, расејано.

Шта је то... напољу? Шта 'оће ти... људи?

КАТАРИНА

Остави то! Марко ће већ видети и...

СТЕРИЈА

Таре очи.

Поменуше... фирму. (*Сејти се у чему је сивар.*) А, а, а... (*С нај-већим душевним најором, да изгледа хладан.*) Нека је унесу... Спреми им бакшиш! (*Маши се за џејове.*) Ја немам.

КАТАРИНА

Па добро, добро, 'ајде, само ти. Пусти мене!

СТЕРИЈА

Тебе?! Зашто, Катарина: ја сам Стерија Николић, а не ти. Зашто ти, кад сам ја... тај... бивши болтација из главне чаршије.

КАТАРИНА

Немоћна, криши руке.

СТЕРИЈА

Под бујицом све жешћа бола.

Зашто да не примим рођену своју фирму? (*Хваћна се ојетт за срце.*) Кад је гледах три'ест година, где стоји часна и поштена, резил би био да сад одвраћам очи од ње кад су је душмани свалили на земљу. Опет је она моја, моја, живи у мени, као

што ни наше Агче није умрло. Мени није мртво ништа што ми живот и снагу даваше. Разбираш ли то, Катарина? Варају се учевњаци, они који мисле да смрћу све престаје.

Загледа се, као занет у једну тачку.

КАТАРИНА

Премрла од сјраха.

Стерије!

СТЕРИЈА

Назло.

Не виде ли Агче? Беше сад баш тамо крај пенцера, дивна, бела, расплетене косе, кô на слици с великошколске прославе. *(Вештар дува. Чују се ојетѝ гласови сјоља. Он прилази покрћући враћима од доксаѝа и ојѝвара их.)* Марко, пусти људе, знам све. Пусти нек унесу фирму!

КАТАРИНА

Ухваћивши се за главу, одлази лево.

8.

Два момка доносе фирму. Фирма је сѝтарински једносѝавна, од масивног дрвѝѝа, дуѝа 3 м, а широка 80 см. На црно обојеном залећу крујѝна бела слова: Стерија Николић. – Момци прислањају фирму на две сѝтолице ѝако да се лејо види. Појѝом одлазе. – Крајѝка почивка. – Неколико сѝтаријѝх и средовечних жена из суседсѝѝа, убраћених црним шамијама, улазе кроз враћѝа на доксаѝу, прилађују вошѝѝанице на свећама у чираку и иду лево на саучеѝѝе. Ојѝѝ се разлеѓне зајѝевка женска. Служавка уноси ѝамо прилађено кандило.

СТЕРИЈА

За све време окренути леђима и с челом наслоњеним на прозорско окно. Распиње за последња бора. Он јој неће одолети, јер су покидане све није између њега и земаљског живота. Тако ће, напоследку, вечни мир донети правду овом јунаку и мученику.

СВЕТОЗАР

С вратица лево.

Отац, 'одите! Треба да се одморите мало. Скоро ће поноћ. (Гласом који подхитије.) 'Одите, ми смо сви ту... ваши најближи, најрођенији. Ту вам је старија кћи, ту унучад. 'Одите, 'одите, оче! И орао се враћа гнезду на злом времену.

СТЕРИЈА

Обрне се крај прозора и уије поглед у Светозара, дуго и природан, као да му се Светозар привидио. Ова два човека, јака сваки на свој начин, гледају се неко време, као да би хтели погледом рећи: збогом један другом. Већар загрма вратица и прозор.

Пусти ме само још мало. Одморићу се ја већ, одморити...

СВЕТОЗАР

Повуче се.

СТЕРИЈА

Осврће се, прилази фирми, заступаје крајко време пред њом. Он преживљује у тој тренутку цео живот свој. По некој недокучној ишци, бива то увек непосредно пред смрт. – Чује се само хујање и фијук ветра позне јесени. Укућане је савладао умор, и осећа се да је неодољиви сан склопио свима ошешале очне кайке. Буган је још само велики човек и ишник Стерија Николић. Али он иде у сусрет сну из кога на земљи буђења више нема. – Посматрајући фирму неко време, он клекне пред њом, загрли је дрхтавим рукама, целива је ко икону и плаче. Затим, напрежући се, устаје, и прикућивши последњу

*снажу, ђрилази сѣиснуѣих ѣесница ѡрозору, сав џейѣећи од ѡа-
клене мржње.*

Мијајло Терзићу, уљо, ниткове, диндушманине! Што ме упро-
пасти, што ми кров запали?! О, о, ти гаде угојени, да ми сад
паднеш шака! (*Шири ѓрчеваѣио ѡрсѣе.*) Ха, како бих ти гркљан
чупао и крв ти пио... на памук, на памук. Да видиш, бештијо,
кад Македонац мрзи. Да ти сецкам парче по парче меса и нај-
гладнијим псима бацам. Нека се пашчад отимље о твоје лојаво
месиште и нека липсавају керови отровани твојим поганлу-
ком. Скоте, кривоклетниче (*У ѡароксизму ѓнева, ѡресне ѣесни-
цама о ѡрозор, који се оѣвори.*), проклет био и овог и онога
света! Лудили ти, да Бог да, мушкарци по кући, ти се распадао
и скончао у лудници, а унукe ти блуд проводиле с олошем, по
бурдељима, у маглена јутра зимска! (*Добива смрѣоносан удар
срчани, ѡовија се, заѣушује се.*) А, а, ах!

*Пружа немоћно руке ѡрема доксаѣу, на коме се наје-
данѣуѣи у ѡомамноме веѣру враѣа широм оѣварају. Падајући
на фирму, ѓледа укочено ѡрема оѣвореним враѣима. Одону
заблешѣи нека чудна, ѣајансѣивена свейлосѣи. На ѡозорници,
ѡред Сѣеријом Николићем који умире, искрсне лик Аѓничин, у
белој невесѣинској одори и расѣлеѣене црне косе, окићене цр-
веним ружицама.*

ДУХ АГНИЧИН

Тихо, као далека заѓробна музика.

Отац, предобри, премучени, 'оди, 'оди... код нас је тако лепо.

СТЕРИЈА

Ево ме... ево... Агче... дете моје!

*После два-ѣри ѣрзаја, издахне. Глава му клоне на ѡалу
фирму. Привѣења несѣаје. Чује се кукурекање ѣейлова.*

ЗАВЕСА

Сава Тодоровић у улози Стерије Николића

Теодора Арсеновић (Катарина) и Сава Тодоровић
(Стерија Николић)

КРИТИЧКЕ НАПОМЕНЕ

ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ

С обзиром на начин научнопопуларног приређивања, тј. да се овом приликом не користи старија рукописна редакција драме, али и да Николајевић није претходно објавио *До-жорели кров* у неком часопису или листу, нити касније поновљено, допуњено књишко издање, текст је приређен на основу тог јединог расположивог ауторовог издања, чију је припрему и штампу он извесно контролисао. У предговору сам нагласио: да се дело критички приређује по највишим текстолошким стандардима, свакако би се у расветљавању генезе текста анализирао и аутограф (упоређивање рукописа и текста књиге, издавања и коментарисање варијанти и редакција), што сада оправдано изостаје.

На овом месту може се само нешто више рећи о графичком распоређивању/уређивању репличког и дидаскалијског текста. Извесне разлике у том послу уочавају се кад се ова драма упореди са другим, пре свих са комедијом Светислава Предића *Господин министар*, штампаном исте године, код истог издавача (Геца Кон 1927). Дидаскалијски текст унутар заграда код Николајевића није завршен тачком (такав манир запажа се и у савременим драмама), што није по правопису. Дидаскалија је засебан текст, представља другу значењску целину и мора се писати великим почетним словом и мора се стављати тачка на крају реченице, када је унутар заграде, како и сугерише савремени правопис. У ауторовој књизи, реплички и дидаскалији текст распоређени су једноредно (име лика, две тачке, реплика, дидаскалије мањим слогом, у загради), несумњиво ради уштеде простора, што условљавају економски разлози.

Овом приликом приређивачке интервенције су највидније у уређивању текста, односно исписивању дидаскалија и реплика. Име лика дао сам на средини странице, реплику у новом реду, а дидаскалије, које су изван репличког текста, нису остављене у заградама, него су уређене курзивно, такође у новом реду. Дидаскалијски текст унутар реплика остављен је у заградама, али је и он донесен курзивно.

Александар Пејчић

ПРАВОПИС: ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКЕ ОСОБЕНОСТИ

Како сам и назначио у предговору *О издању*, интервенције у правопису и језику Николајевићеве драме су минималне. Само сам на једном месту, саобразно савременој правописној норми, допунио сложенички облик удвојеним вокалом о (слепочница → *слепоочница*)²⁹ за који ми се чини да је изостављен штампарским пропустом, јер се на другом месту налази правилно написан облик. На неколико места уочене су словне омашке које стварају утисак грешке у падежној конструкцији (Агница је 20 година → *Аџници је 20 љодина*; милујућа га → *милујући ља*). Зато сам користио угласту заграду (у првом наведеном примеру), јер приређивачка интервенција превазилази отклањање словне грешке.

Николајевић није стављао апостроф код испуштених гласова; то тада као да није била језичка пракса важећа за књижевнике иако је правопис био јасан о том питању (примере пружају и други писци предратног и међуратног периода). Николајевић, рецимо, редовно изоставља глас *х* у говору ликова (што је оправдано, као језичко испољавање лика) и на његово место не ставља апостроф (што није прихватљиво), па сам у свим тим случајевима морао да те делове исправљам, односно интерпункцијски допуњујем (леб → '*леб*', алабука → '*алабука*'). Исто важи и за друге испуштене сугласнике и самогласнике (Јесте л → *Јесте л*', толко → *џол'ко*, и сл.).

Николајевић је апозитивне делове сложених реченица истовремено двојако обележавао: и цртом и запетом, и то сам такође морао да осавременим.

²⁹ Примери приређивачких измена дати су курзивно у овом поглављу.

Запету је писао испред зависно-сложених реченица, што је тада било према важећем правопису. Овом приликом те запете су уклоњене, такође и испред везника *ga* у зависно-упитним реченицама. Модалне речи нису доследно издвајане запетама, као ни вокатив унутар реченице (само једна запета), и то је такође осавремењено. Ова друга врста грешака више је последица штампарског рада (словослагање), а не Николајевићевог незнања (и у својим рукописима, као и у другим деловима књиге, правилно је обележавао модалне речи и вокатив).

Уочене су и исправљене разлике у састављеном и растављеном писању прилошких и заменичких речи (ко год → *коџод*, за што → *зашиџо*; и ако → *иако*). Исто тако осавремењено је и писање великог почетног слова у вишечланим називима установа (Велика Школа → *Велика школа*).

Жаргонске изразе, као и стране облике речи, туђице, не и турцизме, Никојалевић је стављао под наводнике, желећи да истакне извесни степен помодарства појединих ликова, али и да на тај начин нагласи употребу таквих израза у културној профилизацији младог грађанства. Писање тих појединих речи под наводницима нисам зато дирао.

Нисам задирао ни у говор ликова, јер он мора остати аутентичан како га је замислио писац. Ово напомињем јер има, додуше ретких, примера у тексту кад ликови користе архаични облик личног имена Стерија у падежној промени. Тако Председник суда користи другачији облик вокатива: *Лейо, ћир Сйтерије, је л' видео ђо коџод?* Другим речима, није грешка из домена словних/штампарских/коректорских већ припада особеном изражавању лика, у језичком духу разговорног стила друге половине 19. века. Сви други застарели изрази, као и они који по облику, падежу одступају од савремене норме, нису дирани како би се очували језик и стил писца и његових ликова.

Александар Пејчић

ТЕАТРОГРАФИЈА

У Народном позоришту у Београду изведена је само једна драма Божицара Николајевића, *Дођорели кров* (1927). Друга по реду настанка, драма *Милкин кључ*, била је најављена за сезону 1936/1937, у београдском Народном позоришту (Аноним 1936: 12), али из не баш најјаснијих разлога није играна. Није постављена ни у регионалним позориштима што се могло очекивати с обзиром на њену тематику, тј. фолклорни свет који приказује.

Драма *Дођорели кров* имала је укупно три поставке у међуратном и ратном периоду, што вреди истаћи. Ретки су српски текстови који су имали две-три поставке у ипак кратком времену када је позоришни живот био динамичнији, не само у Београду (честе су биле премијере, а ређе је било више реприза, сем у случајевима оних комада који су стално привлачили публику). Након премијере 16. децембра 1927, играна је само до априла, укупно седам пута. За тако кратко време, у том периоду, то је био значајан број извођења, али нема поузданих података због чега није више играна. Разлози су могли бити уметничке, али и неуметничке природе. Критика је повољно дочекала представу и била готово сагласна међу собом, али и са судом публике, што је реткост за позоришни живот, истичући естетске и поетичке вредности радње, концепције ликова, а посебно је била занета игром глумаца и режијом. Редитељу Бранку Гавели одато је признање што је успео да сложени тип наративних дидаскалија сценски оживотвори, да створи атмосферу дорћолских вечери, уопште амбијент једног прохујалог времена, старог патријархалног Београда (Крунић 1927а: 8). Једино се, као неретко до тада а и касније, издвојио

својим опозитним гласом Милан Богдановић износићи замерке на рачун режије, посебно на игру глумаца Саве Тодоровића и Теодоре Арсеновић (Богдановић 1928: 66). Све друге критичаре, публику такође, Тодоровић је овојио својом глумачком креацијом улоге Стерије Николића.

За ову приизведбу везује се и једна афера, у чијем средишту је био Бранислав Нушић. Наиме, глумац Марко Маринковић, у епизодној улози Тоше бакалина, имао је / носио је маску која је по сведочењу неких злурадих гледалаца подсећала на Нушића. Славни комедиограф тад је боравио у Сарајеву, био је директор тамошњег Народног позоришта. Чаршијски сплеткароши су целу појаву додатно карикирали Нушићу у писмима подсмевајући му се да је комички приказан као ситничави дорћолски бакалин. Чак је и Душан Крунић, један од водећих позоришних рецензента међуратног периода, написао у својој критици да је Маринковић „био веома забаван у својој, нушићевској, масци“ (Крунић 1927а: 8). Нагло реаговавши, Нушић је у први мах затражио, у службеном писму упућеном управи београдског Народног позоришта, да се сви његови комади скину са репертоара. Недуго затим, он је прихватио објашњење да Маринковићева маска није алузија на њега, његово порекло. Можда и у томе треба тражити разлоге што представа није играна и наредне сезоне.

Представа је постављена касније, 1940, у Народној позоришту у Нишу. Извесно је управа позоришта рачунала и на то да је тема ове драме блиска нишкој публици с обзиром на још жив образац старијег модела патријархалне културе у јужним крајевима Србије. Другим речима, тематика ове драме, као и карактерна профилизација ликова и даље су биле блиске публици изван Београда, где су се још неговали традиција и морални облици. Нажалост, нема података да ли су објављене рецензије поводом ове представе, те не можемо судити о њеним естетским резултатима. Треба нагласити да се том приликом као редитељ огледао чувени театролог, позоришни историчар Боривоје Стојковић. Ни та представа није дуго извођена, јер је убрзо потом Југославија била покорена од нацистичке чизме.

Наредна поставка била је у сам смирај Другог светског рата, под окупацијом, и то поново у београдском Народном позоришту. О успеху изведбе сведочи само један напис у *Обнови* (више је сачуваних чланака који су најављивали ову представу). У тој новој подели Теодора Арсеновић је поново наступила у истој улози, Стеријине жене Катарине. Занимљиво је да је у подели био и чувени Миливоје Живановић. Ни ова поставка није била дуговечна, јер је после ослобођења промешан репертоар.

*
* * *

Сцена, место: Народно позориште, Београд

Редитељ: Бранко Гавела

Сценограф: Владимир Жедрински

Премијера: 16. XII 1927.

Улоге: Стерија Николић – Сава Тодоровић, Катарина – Теодора Арсеновић, Никола – Мата Милошевић, Агница – Ружа Текић, Светозар – Војислав Јовановић, Муарем – Јован Антонијевић, Мијајло Терзић – Душан Раденковић, Пензионер – Радован Павловић, Новински извештач – Александар Златковић, Мирко – Драгољуб Гошић и др.

Играна 7 пута, до 1928.

Сцена, место: Народно позориште Моравске бановине, Ниш

Редитељ: Боривоје Стојковић

Сценограф: Љубомир Розановић Вернер

Датум: 14. XI 1940.

Улоге: Стерија Николић – Драгутин Тодић, Катарина – Ружица Ковачевић, Никола – Мирко Симић, Агница – Олга Стојадиновић Срдић, Светозар – Миодраг Ковачевић, Муарем – Никола Динић, Мијајло Терзић – Божидар Андрић, Пензионер – Митар Радић, Новински извештач – Живадин Станисављевић, Марко – Вукашин Пешић и др.

Сцена, место: Народно позориште, Београд

Редитељ: Јован Поповић

Сценограф: Миомир Денић

Костимограф: Милица Бабић Јовановић

Датум: 3. I 1944.

Улоге: Стерија Николић – Божа Николић, Катарина – Теодора Арсеновић, Никола – Никола Поповић, Агница – Вера Петрић, Светозар – Милорад Душановић, Муарем – Сима Илић, Мијајло Терзић – Јован Николић, Пензионер – Станко Колашинац, Председник варошког суда – Миливоје Живановић, Новински извештач – Петар Петровић, Марко – Фран Новаковић и др.

Играна 13 пута, током те сезоне.

Александар Пејчић

ПОГОВОР

ЖИВОТНИ И КЊИЖЕВНИ ПУТ БОЖИДАРА С. НИКОЛАЈЕВИЋА (1877–1947)

Божидар С. Николајевић, историчар уметности, песник, драмски писац, дипломата, професор, рођен је у Београду, 15/27. јула 1877. године. Потиче из угледне београдске породице, од оца Светомира, есејисте, политичара и професора универзитета, и мајке Анке (рођ. Боди). Био је друго дете по рођењу (Светомиров првенац Никола преминуо је од шарлаха са непуних шест година) и поред брата Душана, најмлађег члана породице, имао је и четири сестре: Катарину, Јованку, Видосаву и Љубицу.

Божидаров млађи брат Душан, драмски писац, есејиста, књижевни историчар, познатији је у књижевној и позоришној историји јер је за собом оставио обимније драмско дело. Душан иде у ред најизвођенијих и најцењенијих драмских писаца између два светска рата.

Основну школу и гимназију Божидар је завршио у Београду (матурирао 1895). Немиран и несталан дух испољио је нарочито за време студија. Најпре је уписао студије медицине у Бечу, као стипендиста краља Милана Обреновића (1895/1896), али је убрзо схватио да није за позив лекара ни хирурга (ужасавао се сецирања тела). Тада прави велики заокрет у својим интересовањима, па се опредељује за студије историје уметности. Том приликом мења универзитете, најпре похађа наставу у Бечу, потом у Минхену, а дипломира и

полаже докторат на чувеном Рупрехт-Карловом универзитету у Хајделбергу 1901. Годину дана касније, 1902, објавио је у Београду докторску дисертацију (*Die kirchliche Architektur der Serbien in Mittelalter*), посветивши је своје добротвору, тада већ почившем краљу Милану. До краја живота остао је поштовалац династије Обреновић.

По докторирању, повратку у отаџбину, Божидар је често мењао запослења и био неколико пута пензионисан, први пут, како наводи његов син Светомир, већ у 26. години (С. Николајевић 1986: 12). Чиновничку каријеру је почео као писар у Министарству просвете, 1903. године када је и пензионисан; затим наредне године добија место суплента (наставнички приправник) гимназије у Ваљеву (1904), па у Нишу (1905), потом долази на место привременог доцента на Филозофском факултету (1905–1908), одатле прелази на место вишег учитеља у Другој београдској гимназији (1908) и ни ту се не задржава дуго, па се запошљава као књижничар у Министарству грађевина, где ће званично остати најдуже (1909–1922); у међувремену је боравио у Минхену, у својству кореспондента српског Пресбириа (1911–1912). Пензионисан је 1923. године, па реактивиран 1925. када је постављен за директора Земаљског музеја у Сарајеву. Поново је накратко пензионисан наредне, 1926, да би исте године недуго потом био именован за просветног инспектора, и већ у децембру коначно пензионисан. Занимљиво је да је као пензионер, дакле не као активни службеник, Николајевић обављао посао аташеа за штампу при Југословенском конзулату у Минхену (1928–1930) и у посланству у Бечу, где је био аташе за штампу и културу, све до 1935. године када је протеран због својих критичких чланака објављиваних против нациста и Хитлера, најоштријих у дневном листу *Правда*.

Разлози због којих је тако често мењао радна места и био више пута пензионисан, налазе се у његовој немирној, помало бунтовној природи. Није скривао отпор према ауторитетима, као ни према канцеларијском послу, о чему сведочи и његов син Светомир наводећи занимљиву анегдоту о томе како је Николајевић ретко свраћао у свој кабинет у Министарству.

Тако га једном, кад је радио у Министарству грађевина предратне Србије, сретне на степеништу сам министар, и ослнови га:

- О, г. Божо, каква част. Ја вас овде ретко виђам.
- И ја Вас, г. министре – одговори Николајевић.

(С. Николајевић 1986: 14)

Николајевић је као војни обвезник учествовао у балканским ратовима, не и у Великом рату. У Београду је био до септембра 1915. године када се с породицом склонио у село Мало Црниће код Пожаревца. По окупацији Србије, прихватио се, на инсистирање немачких окупационих власти, да буде шеф грађанске управе у Етапном пожаревачком срезу. Са тог места успео је да спаси многе сународнике од стрељања и слања у логор када је за пожаревачки срез издејствовао извесну судску аутономију. Успоставио је пристојну сарадњу са Немцима, без удворишта и издајства, и сведочио о њиховом коректном поступању према Србима, у том крају. О тим данима страдања оставио је мемоарско дело *Под Немцима* (1923). У њему је посебан део посветио критици владе (Пашићеве) због уласка у рат (тобожњег изазивања), слома и повлачења преко Албаније. Подједнако је интригантан опис живота у окупираном Београду. Када је Србија била раздвојена међу окупаторима, Николајевић се повукао са административне функције у пожаревачком срезу. По ослобођењу многи којима је помагао заборавили су његове заслуге. Такође су се јављале и оптужбе због сарадње са Немцима. Из његовог мемоарског списка види се да је био благонаклон према Немцима, представљајући их као носиоце више културе и сведочећи о човечном поступању многих окупационих официра и војника. Николајевић је по нужди, без икакве личне користи, прихватио ту дужност; чак у својој мемоарској књизи отворено позива нову владу СХС да казни све праве издајнике, оне који су добровољно сарађивали са окупаторима (достављање, шпијунажа, црна берза) и у међувремену се обогатили на народној и државној несрећи.

Током окупације у Другом светском рату, живео је повучено у Београду и Малом Црнићу, добијавши неку врсту пензије. Тада се највише посветио књижевном раду и писању мемоара.

Након краће болести преминуо је у Београду, 22. маја 1947.

*
* *
*

У књижевности се јавио младалачком збирком *Лирске ђесме* (1898), које се касније одрекао, као плода раних радова, резултата трагања за сопственим лирским гласом, епигонског односа према песничкој традицији, пре свих романтичарима, што та збирка и јесте добрим делом. Наредна и значајнија је збирка *Стихови*, штампана 1907. Она му је већ донела књижевни углед, нарочито када је касније из те књиге Богдан Поповић уврстио његову песму *По зими* у своју чувену *Антологију новије српске лирике* (1911). Николајевићева збирка *Стихови* има и романтичну предисторију. Наиме, све песме су биле инспирисане љубављу према девојци из сиромашне новосадске грађанске породице Анастасији Јездимировић, којом се и оженио 1905. године на запрепашћење београдске чаршије, јер је девојка била из породице нижег социјалног статуса и није „носила мираз“.

Прву драму *Дођорели кров* Николајевић је, према сведочењу његовог сина Светомира, написао у поратним годинама, а као што је познато она је штампана и премијерно изведена 1927. У том периоду он се више посвећује књижевном раду, колико му дозвољавају чиновничке обавезе, па пише једночинску *Земаљско блазо, један чин из буџарске окупације* (1927), а исте године објављује запажену дужу приповетку *Маџа Наџрајало*. Затим је наредне 1928. објавио своју последњу збирку *Песме*. Реч је о његовом избору из своје дотадашње лирике (садржи 26 песама).

Наредних година, и поред лепог сценског успеха и похвале критике (ретко је било да се усагласе утисци гледилаца и стручних посленика како нас посредно обавештавају

рецензенти), Николајевић због чиновничких обавеза прекида књижевни рад, и тек 1934. објављује драму *Милкин кључ, комад из народног живота*, која се драматуршки и тематски веома разликује од његове прве драме. У њој он театрализује патријархални сеоски свет, градећи радњу на локалној легенди о трагично страдалој девојци. Та драма није постављена на сцену. Писању за позориште враћа се тек уочи Другог светског рата, а посебно током окупације. Тада настају драме *Краљ отац и краљ син* (тематизује Мајски преврат) и *Црвени барјак* (теа­трализује побуну радикала у Крагујевцу предвођених Пером Тодоровићем), обе 1944, затим *Заре Казанџија, комад из старо­г Београда* и једночинка *Звона слободе*. У истом периоду (1940–1947) Николајевић пише и поему *Сйрадални Београд*, циклус песама *Мотиви са Млаве* и приповетке: *Чика Дика*, *Професорове кирајџије*, *Дон Жуан са Дорћола* и *Ћир Гушина смрти*. Сви ти књижевни радови остали су у рукопису.

Највећи део слободног времена Николајевић је, од друге половине тридесетих година, улагао у израду рукописа замишљеног жанровски шире од мемоара, као документарни текст под радним насловима *Из минуле Србије / Из минулих дана*, у којем је бележио успомене и уједно друштвено-политичке прилике свога доба, дајући и мале портрете значајних личности из јавног живота. Тај рукопис, под насловом *Из минулих дана*, приредио је за штампу његов син Светомир, а објавила Српска академија наука и уметности 1986.

*
* *

Док је радио као доцент Универзитета, Николајевић је имао прилику да се посвети свом стручном позиву, историји уметности. У том кратком периоду он пише неколико запажених студија, које претежно штампа у часопису *Дело: Визан­тијска уметност* (1905), *Богородица у уметности* (1906), *О минијату­рама Мирослављевог јеванђеља* (1906), *О српској црквеној архи­тектури* (1907), *Манастир Манасија, поводом његовог осам­наестогодишњице* (1907). Плодни период научног рада заокружује монографијом *Леонардо да Винчи* (1907). У рукопису

је остао и рад *Прељед српске уметности* (чува се у Архиву САНУ). Значајни рад из поља културе јесте и *Сећање на А. Г. Мајмаша и Мајмашеви боравци у Београду* (1928). Тај текст један је од главних извора о Матошевим београдским годинама.

Божидар Николајевић је био сарадник бројних листова, новина и часописа: *Будућност*, *Бранково коло*, *Босанска вила*, *Српски књижевни гласник*, *Нова искра*, *Нада*, *Зора*, *Правда*, *Дневни лист*, *Полијтика*, *Београдске новине*, *Српско Косово*, *Вечерње новости*, *Новости*, *Даница*, *Илустровани лист*, *Балканска ревија*, *Америкашки србобран*, *Народна одбрана* и др. Посебно је био активан у листу *Видело* (његов покретач и уредник) када је обновљен 1923, као и у *Београдским новинама* (1904–1905) и *Недељном прегледу* (1908–1909) у којима је објављивао позоришну критику.

*
* *
*

Божидар С. Николајевић иде у ред најзначајнијих српских културних посленика између ратова. Његова разноврсна књижевна, научна и публицистичка заоставштина није адекватно вреднована и пала је у заборав након Другог светског рата. Он је у групи оних значајних писаца који из неесетских разлога нису добили заслужено место у *Историји нове српске књижевности* Јована Скерлића, али је његов књижевни рад, а посебно драма *Дођорели кров* високо оцењена у чувеној *Историји српског позоришта* Боривоја Стојковића (Стојковић 2017: 487). Свакако би бољој рецепцији, као и поводу за ревалоризацију, допринело штампање Николајевићевих радова из заоставштине (приповетке, драме, студије).

ГРАЂАНСКИ СВЕТ У МОДЕРНОМ ДРАМАТУРШКОМ КЉУЧУ: *ДОГОРЕЛИ КРОВ*

Једина драма Божидара Николајевића која је играна у позоришту, и била чак три пута постављана на сцену у периоду од 1927. до 1944. године, завређује пуну истраживачку пажњу иако је временом пала у заборав, као и њен аутор. Мора се одмах истаћи да је критика повољно дочекала представу истичући њене естетске и поетичке вредности.

Наизглед једноставних драматуршких решења (у експозицији чак и превазиђених), уз отклон од класичног заплета и без развијенијих сукоба, драма *Догорели кров* театрализује један сложен грађански свет у настајању (разградња старих и стварање нових социјалних и културалних образаца) и отвара битна морална и егзистенцијална питања, невезана само за грађански свет Београда друге половине 19. века.

Драма је писана у реалистичком кључу, добро вођене радње, са упечатљивом сликом старог Београда и пажљиво концептуализованим карактерима. Николајевић је такође на трагу натуралистичке, али и симболистичке драме када радњу гради на неочекиваној, али и неизбежној пропасти породице угледног београдског трговца Стерије Николића, истовремено и кад театрализује визије јунака, појаву духа мртве кћери, посебно у симболизацији догађаја који антиципирају ток заплета. Међутим, значајнији је његов искорак у правцу драматургије о чему ће касније бити више речи.

*
* *

Театрализован је стари Београд из седамдесетих година 19. века, али далеко од идеализације каква би се могла очекивати од дела која евоцирају старо време. *Догорели кров* нам пружа свет трговаца, шегрта, чиновника, професора, када се новац позајмљивао и поверавао на чување „у четири ока“; затим свет развоја грађанског друштва, интелектуалаца, културних установа и факултета, али и свет неослобођен од

злурадости, зависти, превара, оговарања, примитивне љубопитљивости, ситних интереса, и на крају свет настао мешавином придошлица из разних српских крајева и малог броја оних који су се могли назвати староседеоцима (једна до две генерације рођених Београђана). Сценски и у говору ликова (коментари, облици приповедања) развија се тај колоритни свет грађанског друштва у процесу дефинисања, спознаје и модернизације, ослоњене на западноевропске културалне обрасце, а још под оријенталним утицајем старе српске културе.

*
* *

Николајевић се определио за ширу драмску причу, у временском трајању нешто дужем од два месеца. Време драмске приче не мора нужно условљавати и сложеност фабуле, него је временски распон потпора мотивацији радње (сценске и скривене). Пресуђујући је број догађаја, као и појединости из предисторије ликова уз оне епизоде животних промена из времена трајања радње. Избор делова драмске приче и њихово распоређивање на сценску и скривену радњу у битној мери одређују ритам заплета. Сви догађаји, епизоде из живота не могу се приказати на сцени / театризовати и зато је важно на који начин се гледаоци/читаоци упознају са њима, а најпре да ли су заиста сви они неопходни за разумевање заплета и карактера. Због тога драматичари поред коментара посежу и за облицима приповедања, што препуштају тачкама гледишта ликова.

У *Дођорелом крову* јасно се издвајају две линије радње: једна која прати ток везан за утају новца предатог за трговину, а друга, равноправно развијена, тиче се болести и лечења кћери. Токови радње се укрштају деловањем главних ликова и мотивом новца (неопходан за лечење, најава пропасти физичке/животне и материјалне).

Заплет се гради на четири основне ситуације: превара комшије угледног трговца Мијајла Терзића (затајио четири хиљаде дуката трговцу Стерији Николићу), боловање кћери Агнице, суђење и банкротство Стерије и смрт кћери. У избору

догађаја из драмске приче (спољашња фокализација) и распоређивања на сценску и скривену радњу (унутрашња фокализација³⁰), Николајевић се определио да позицију театрализације радње постави из перспективе Стерије и његове породице (како они доживљавају, сагледавају неправду и трагичну судбину кћери, и како реагују на њу). При томе, средишњи део радње, театрализација суђења, драматуршки је обликован више у коментарима публике / присутних ликова. Николајевић је избегао непосредно сучељавање парничара, Стерије и Мијајла, све до кратке, али кључне сценске ситуације када Стерија, видевши да је Мијајло спреман да се и на *Јеванђеље* криво закуне, заустави тај греховни чин, прекине судски процес и повуче се, свестан да ће остати без своје укупне уштеђевине.

*
* *

Могло би се приговорити да карактеризација ликова није продубљена, као и томе да је радња могла бити развијенија, али тада бисмо запали у замку да њену драматуршку архитектуру, као и смисаона исходишта самеравамо према законитостима класичне драме, оне аристотеловско-хегеловског типа (јасно профилисан јунак који тежи неком свом циљу и при томе наилази на несразмерне препреке, проблемске ситуације, при чему су могући различити расплети). Сагледавана из тог угла, драма би доста губила на поетичким и драматуршким донетима. Међутим, драма *Дођорели кров* опире се таквој укљупљеној класификацији иако Николајевић није у потпуности направио одклон од класичног типа драматургије. Овде имамо посла са оном поетиком драме која је из књижевноисторијске и театролошке перспективе препозната/означена као *драма сћања*, а супротно њој је *драма збивања*, односно класична драма. Свакако најпрепознатљивији и најзначајнији примери *драме сћања* јесу Чеховљеве драме. Ликови нису покретачи

³⁰ О начинима театрализације, и овде употребљеном наратолошком термину *фокализација* видети у мојој теоријској књизи *Поетика заједно: шрагеђија, комедија, драма* (2019).

радње иако такође изражавају жеље, намере, и имају јасно дефинисане циљеве, али изостаје деловање или, ако се оно јави, усмерење ка циљу се прекида, било због неодлучности, било због поклекнућа лика пред првом препреком, новом ситуационом динамиком. *Драма сћања* зато напетост тражи у театрализацији недоумица, унутрашњих ломова, преиспитивања ликова и њихових (узалудних) ишчекивања да ће се догађаји сами од себе одвијати, да ће се утицајем других преокренути неповољан развој догађаја. Унутрашњи/душевени свет ликова предмет је драматичаревог интересовања. Надаље, *драма сћања* обично узима неколико ликова, носилаца радње, који су, у тако осмишљеном заплету, готово равноправно фокализовани, као објекти радње за чији развој су интересно тешње везани.

Николајевић је слично поступио. Избегавши актуалност радње, односно да драмску причу ситуира у савремени тренутак, он је новим/модернијим драматуршким решењима узео недалеку прошлост не би ли потражио, боље рећи, означио неке од узрока урушавања старих трговачких породица, као и слабије вере и моралних обзира у београдској средини.

Конструисана је радња око трговца Стерије, његове жене Катарине и мањим делом око зета Светозара, кћери Анке и сина Николе. У експозицији су фокализовани догађаји, ситуације, на начин који је уобичајен у класичној драми (издвојен је мотив љубави младих и заваде очева, усложено и озбиљном подвалом младићевог оца). Николајевић чак, што није уобичајено за реалистичку поетику, даје уводни конвенционални монолог (Катарина) који гледаоце/читаоце упознаје са почетном проблемском ситуацијом, односима и жељама ликова. Не избегава, додуше ређе, ни *говор за себе* како би сценски предочио мисли, осећања и намере ликова. Тим поступцима он чини корак уназад кад је реч о реалистичкој драматургији и поетици, који траже посредно сценско представљање карактера, њихових намера, уз одређене реторичке и невербалне наговештаје који дају јасне сигнале у правцу тумачења њиховог деловања.

Николајевић се већ од експозиције поиграва са гледачевим/читаочевим очекивањем. Он бира само кључне догађаје из драмске приче, задржавајући њихову узрочно-последичну

везу, с јасном намером да театрализује немогућност остварења циљева (вратити позајмљене дукате, удати се за вољеног младића, излечити кћер од туберкулозе). Николајевић жели да прикаже неосновано страдање недужних, поштених ликова на једној страни, и на другој да семантизује два културолошки удаљена света. Он не жели да идеализује свет старог Београда, зато се и служи мотивом безочне преваре, али ни други свет – модерних односа, школованих људи, удаљености од вере, српске традиције – није у овој драми фаворизован.

Стерија, као носећи лик, настоји да разреши проблемску ситуацију (повратак затајеног новца), и то на најједноставнији начин, уздајући се у савест свог трговачког ортака Мијајла Терзића. Стерија му је дао дукате да он за њега купи робу у Бечу, без писане потврде, у четири ока, без сведока. Није, дакле, као сценска ситуација фокализован тај догађај, као ни ситуација јавног порицања дуга у кафани о чему се сазнаје вербалним путем, приповедањем ликова. Из Катарининог експозиционог монолога, њених коментара, сазнајемо да Мијајло одриче тај дуг, што припада времену драмске приче. Такође се обавештавамо да је и у предрадњи, што сазнајемо приповедањем бакалина Тоше (*прича као извештај*), Мијајло у кафани током картања порекао да је примио новац, пред сведоцима. Да је Николајевић желео да остане на трагу класичне драме, он би оба та догађаја, те ситуације, приказао на сцени. Њега, напротив, занима последица, реакција оштећеног, превареног лика, као и реакција породице.

Није случајно што је новац дат у затвореном, али јавном простору кафане, без непосредних сведока, а да се порицање тог чина одвија у истом истом простору, овог пута пред сведоцима, гласним говором (оптужба, лаж). Гледаоци/читаоци су на тај начин постављени у позицију пороте, нису сведоци, а једини гарант истинитости/уверљивости јесте говор/сведочење ликова (Катарина, па Стерија и Светозар). Због тога дужа експозиција иде у правцу подробне карактеризације Стерије, највише из тачке гледишта његовог зета Светозара (он преноси коментаре својих колега, међу њима и Ђуре Даничића, о моралним и интелектуалним квалитетима свога таста),

и потом Пензионера у судници (посредно сазнајемо да му је Стерија дао новац за лечење болесног детета).

Стерија има могућност да се спасе банкрутства (зет му је оставио штедну књижицу, мираз који је добио, како би покрио трошкове трговине), што он с резигнацијом одбија, и спречава Мијајла да се криво закуне и тиме обуставља процес. Једина за заплет важна одлука, намера коју успева да спроведе, јесте да забрани могуће венчање кћери са Мијајловим сином. Та одлука оставиће додатне последице и на здравље Агнице, што се открива из њеног писма. Друга линија радње већ излази из његовог делокруга могућности – оздрављење кћери Агнице од туберкулозе. Међутим, због Мијајлове преваре/крађе, недостатка новца, он није на време послао кћер на лечење у Швајцарску, о чему се такође посредно сазнаје. На Стерију се тако обрушава низ неповољних околности, од утаје дуката, тражења наплате трговаца којима дугује, до погоршања здравља кћери. Његова смрт је уједно добро мотивисана и невербалним гестовима (хватање за груди након сваког пораза, сваке неправде), и отворено изреченом слутњом да смрт Агнице неће преживети.

Радња је концентрисана око Стеријиних емотивно-психолошких одговора на низ ситуационих неповољности, и заплет нема покретачку функцију, већ пасивну. Ретке Стеријине одлуке у вези са проблемском ситуацијом не доприносе њеном повољном разрешењу. Расплет театрализује материјалну и животну несрећу главног јунака (пропаст оца и трговца), уједно и страдање његове породице (банкрот, смрт кћери).

*
* *

У концепцији ликова Николајевић се удаљава од типизације и даје јасно индивидуално профилисане карактере. Иако се радња гради на односима две трговачке породице и љубави младих, Николајевић избегава да до краја изгради типичан заплет о несрећној љубави и непремостивом сукобу очева. Зато, с једне стране користи мотив смртоносне болести кћери Агнице, не уводи у радњу младића Милорада (о њему се

само приповеда, дају коментари), а с друге, конципира главног јунака далеко од стереотипне представе београдских трговаца, као веома образованог, високоморалног и религиозног јунака.

У кључном делу радње, првој промени другог чина, Стерија верује да ће пуким сведочењем, искреним исказом поспрамити свог доскорашњег пријатеља и добити парницу. Он зато и наглашава реч *пријатељ* када каже да му није тражио писмену потврду приликом предаје четири хиљаде дуката. Спознаја покварености, безочности Мијајла Терзића, када је он био спреман и по цену кривичне одговорности (јер несумњиво не иде у ред дубоковерујућих) да се закуне над *Јеванђељем*, уноси дубоки немир у Стерију. Он је поражен управо тиме, јер присуствује рушењу свих вредности (божји и људски закони, морална беспрекорност). Одатле не треба тумачити његов лик као неуверљив, недоследан и неизграђен. Напротив, имамо посла са ликом, и то је јасна намера Николајевића, који својим вредносним системом опомиње (или треба да опомене) на страховита људска посрнућа.

Стерија је дубоковерујући, али та његова вера није пагански инспирисана (молитве, вршење обреда, приношење жртве, за шта се очекује уздарје, као у трговини), и не осуђује Господа. Он не може да проникне у смисао свог страдања, и први његов усклик кад сазна трагичну вест, јесте само наизглед упућен прекор. Попут старозаветног Јова, он прима трагедију као свој крст, као божју промисао и не хули на Бога иако је опхрван стравичним болом за дететом. Стерија моли Господа да га узме себи, пресели код кћери, он вапи за душевним смирењем, јер недаће и искушења више не може да поднесе.

СТЕРИЈА

Има ли те, има ли – ти, тамо горе – смрви ме, де кад си свемогућ! Де да видим, да осетим макар за часак милост твоју! Казнио си ме доста, смилуј се бар сад: узми ме, прими! (*Сруши се на колена и метанитише.*) Господе, Оче наш, који си био, јеси и остајеш, дозови

ме код Агчета! Успокоји већ једном, мене печалбара и трговца пропалог, који још из Македоније, из колевке носим душу болну преболну. Дај ми најмањи кутак у твом царству без конца, мени рабу твојему, само да будем крај детета мог! (*Чуја косу.*) Не мучи ме више, не распињи: нисам крив, кд ни твој Син ког си пустио да распну нас ради. (*Тргне се, устаје, тирља чело. Крајка ђочивка.*) Ох, ох, дете моје!

Надаље се ова драма издваја и концепцијом Стеријиног сина Николе од несташног до пре времена сазрелог младића, који се својом малодушношћу веома разликује од оца. Никола је замишљен као један од симбола надолazeћих генерација, јер у тренутном поразу не види изазов (обновити породично имање, трговину), већ трагички усуд од кога нема спаса. Њега не успева да тргне ни реторички убедљив говор њиховог слуге Марка. Слуга га убеђује да, ако је кров, оно видљиво, материјално, покровитељско, страдало, да се све може обновити кад је добар темељ, кад је он сачуван. Управо тим саветом, таквим бодрењем, Марко нехотице открива гледаоцима/читаоцима основни проблем – тог поузданог темеља нема код младог Николе, он је карактерно и психолошки нејак да подиже кућу испочетка, како је то чинио његов отац када је остао без свега и са својим оцем пребегао из Македоније у Србију, па почео да поново ствара и гради. Истог значењског усмерења је и Марков сентенциозни коментар да злато у ватри не може изгорети.

*
* *

Једна од одлика модерности Николајевићеве драме јесте функција дидаскалија. Оне нису код њега само сценска смерница сведена на најмању меру, за глумце и редитеља, напротив. Дидаскалије, што одликује и модерну драму, он даје у широком наративном луку, од физичког описа лика, сценских кретања, мимике, психолошких стања, мисли, па све до оцене карактера лика и појашњавања појава, догађаја, околности. Дакле, запажају се у дидаскалијама поступци уобичајени код

свезнајућег приповедача у приповедној прози. Николајевићеве синкретичне дидаскалије (унутар једне неретко се уочавају одлике сценских, пантомимичних, персоналних и аудитивних дидаскалија) допуњене су приповедним коментарима и наративно уобличеним обавештењима о прошлости ликова, њиховим биографијама. Таква структура дидаскалија удаљава се од класичног драмског писма и отвара текст ка новим драматуршким парадигмама. Оне несумњиво помажу бољем читалачком разумевању радње и ликова, истовремено олакшавају пут глумцима и редитељима у стварању представе, али их, што је један од позоришних парадокса, и спутавају у креирању различитих сценских остварења текста. Рецимо, у једној од дидаскалија ауторска инстанца (театрализатор) обавештава нас да зет Светозар нема мајку:

*Нежношћу зетџа који је рано изжубио мајку, ња је сино-
вљу љубав пренео на њашћу – присћуији јој и зазрли је.*

Тај податак није нужен за радњу, за ток заплета, он чак нема ни сценску потврду у ситуационој реализацији између Катарине (ташта) и Светозара (зет), односно не саопштава се ни у облику коментара лика. Мимо тог податка, у ситуацијама се профилише однос узајамног поштовања и привржености Катарине и Светозара. То обавештење у дидаскалији само даје важан мотивациони извор глумцу приликом његове изградње интерпретације лика, што може бити сценски, гестуално и мимички предочено гледаоцима, односно извођачки мотивисано.

На другим местима, у уводним сценским дидаскалијама (почетак чина, промене), важна је приповедна стилизација простора и предмета у правцу симболичког наговештаја атмосфере, наступајућих догађаја, односно предстојећег ситуационог тока. Исто тако ни сва та обавештења не морају, често и не могу, бити сценски довољно маркирана за гледаоце представе, као што су то за читаоца драме. Због тога би и она морала бити посебно режијом истакнута. У исти ред иду и оне дидаскалије којима приповедни глас гради амбијент Дорћола, улица, кућа, описујући уобичајене вечери у архитектонски још

паланачком делу града (мирис јоргована, дафине, криомични љубавни састанци младих и сл.). Николајевић се ипак придржава форме дидаскалија када описује звуке (аудитивни елементи) кафанске песме, имамо молитве, лавеза паса, али и мириса цвећа, што се сценски може дочарати.

*
* *

Слика новог, надирућег и у потпуности другачијег света представљена је у лику младог новинара, комунисте. Његова искључивост у осуди свих трговаца, имућнијих људи, свођења на профил бескрупулозних пљачкаша, заговарање тобожње једнакости, све по Марковом пропагирању, наговештава нови свет другачијег морала, других друштвених вредности, без поштовања традиције, без права на другачије мишљење. Стерија се у томе прилично разликује од свог некадашњег побратима, а поготово од младог комунисте. Он је свестан да ће његов дужник учинити грех кривоклетством на *Јеванђељу* само да не би вратио дукате, па спречава некадашњег пријатеља да се закуне, јер има обзира према његовој деци. Такав морални закон, дубоко верујућег, христообразног човека, издваја се и у свету који нестаје, а који ће изумрети у новом, прогресивном добу.

*
* *

Уз мотиве религиозности, Николајевић активира и етнолошку мотивску залиху (веровања у судбинске знаке, сновиђења), што у драми добија симболичку вредност, подједнако у семантизацији радње и у драматуршким решењима. Иако је овде реч о реалистичкој драми и *драматургији сјања*, недвосмислен је утицај симболистичког позоришта, јер је већина сценских знакова (предмети, вербална визуализација) у функцији тумачења смисла ситуација и њихове драматуршке антиципације. Николајевић је доследан у том семиолошком и симболичком груписању, уланчавању и заокруживању. Међу најважнијим симболима јесу голубарник и голубови којима се

занима Никола. Символика голуба је прилично сложена и раз-
нозначна, ако се узму у обзир различите традиције (египатска,
грчко-римска, хиндуистичка, хришћанска и др.), а Николаје-
вић се, судећи по драмском току, послужио голубовима као
симболом животне обнове (према грчко-римској традицији).
У експозицији сазнајемо да је Никола добио новац од оца да
додатно опреми голубарник, и већ тада је принуђен да од тог
цпарца исплати свој дуг бакалину за слаткише, јер мајка нема
чиме. То је први знак губитка и наговештај урушавања дома-
ћинства, као и наглог сазревања младића. Касније ће, уочи
страшне вести о Агничиној смрти, служавка наћи на степени-
ку под прозором мртвог голуба, што је следећи сценски знак
несреће и немогућности обнове живота, односно оздрављења.
Није случајно ни што у претходној ситуацији слуга Марко,
покушавајући да ободри и тргне из летаргије Николу, наводи
голубове који ће се поново извијати у лету изнад куће Нико-
лића, управо као симболи љубави и животне обнове, опоравка
домаћинства.

Етнолошка залиха (веровања, обичаји) у истом реду
служи симболизацији неумитног тока и драматуршких на-
говештаја. Једно од таквих везано је за чуваркућу. Најпре се
објашњава шта је чуваркућа (коментар у дидаскалији) и шта
значи/предсказује кад она сама спадне с крова, па потом то ка-
зивање добија сценску потврду (обелодани се несрећа). С тим
у вези је и симболизација везана за тумачење мртвог голуба
под прозором, као наговештај трагичке вести; ту голуб симбо-
лизује чедност, невиност, у духу хришћанске традиције. Један
од најзлослутнијих симбола, према народном веровању, јесте
грактање врана и кукавица/кукумавки, на шта се ликови често
осврћу својим коментарима.

Свим тим визуелним и аудитивним симболима, којима
се придодaje и оглашавање преминулог црквеним звонима,
Николајевић гради атмосферу језе, предодређене, неизбежне
несреће која се надвила над кровом/кућом Николића. Управо
избор наслова, *Дођорели кров*, преузет из репличког текста,
симболизује нестајање заштите, покровитељства над домом/
породицом.

Посматрано уже жанровски, *Дођорели кров* јесте грађанска драма, не она из реда једног Ибзена, ни по уметничким донетима, ни по театрализованом свету, али свакако обликована према тим постулатима. Београд друге половине 19. века по архитектури, очуваним обичајима досељеника, облицима приватног и јавног живота, културолошким специфичностима и еманципованости, ближи је паланци, варошици. О том уобличавању грађанске свести, оне која је културно и образовно развијенија, сведоче не само поступци, већ и искази ликова, коментари њиховог окружења. Свест о доличности, пристожности није у потпуности присутна ни на Универзитету. Светозар открива да се и у тој највишој интелектуалној установи оговара, сплеткари, преносе се гласине, да је и код професора присутна простачка љубопитљивост (где, ко, шта, како).

СВЕТОЗАР

Ми смо још паланка, где цео свет испира уста водом
из туђих чаша.

Истовремено Николајевић театрализује и преобликовање, боље рећи прилагођавање модела патријархата својственом Јужној Србији. Стеријина жена Катарина, кад је муж увреди, смело и пркосно му узврати да је она мајка њихове деце, да не допушта грубо опхођење. У културној средини из које обоје потичу такав став не би прошао некажњено (вербално и/или физичко насиље), али том приликом Катаринина опомена тргне Стерију, он се повуче, ублажи тон. Није ту реч ни о каквој мушкој слабости пред женом. Стерија је образован, тачније самоук, о њему зет Светозар проноси гласове да га уважавају чак и професори, сведочи се о његовој начитаности, пристожности у опхођењу, и такав, он је успео да се прилагоди нешто еманципованијем београдском свету, у којем жена ипак није третирана безмало као слушкиња. Стерија јој пребаци

њено тобоже ниско порекло, да је била роб у Старој Србији, заобилазећи чињеницу, на шта га Катарина оштро опомиње, да и он потиче из исте средине, истих друштвених прилика. Јасан је подтекст те сценске ситуације, расправе са женом, да се и код Стерије јављају знаке покондирености, понесености накнадно стеченим образовањем, створеним трговачким угле-дом у граду, што је подстакло и то његово притајено осећање супериорности у односу на своје земљаке, па и у односу на своју жену.

Сазнајемо такође да су Стеријина деца добила високо формално образовање, да говоре више језика. С тим у вези, Николајевић благо сатирички сенчи ту ученост када даје Агничино писмо. Она, која познаје лепу књижевност, говори француски и немачки, у свом писму непосредно открива да не влада најбоље српским језиком, а ни стилистиком.

*
* *

Дођорели кров тако на више равни театрализује по-дривност темеља, односно моралних, карактерних, људских основа тог београдског света, младог грађанства у развоју и идентитетског трагању. Економско пропадање и физичко уру-шавање трговачке породице послужило је Николајевићу да по-средно проговори о свом времену, да укаже на могуће узроке по-сртања грађанског света и на последице ужурбане асими-лације дошљака, који се удаљавају од православне традици-је, вере пре свега (олично у лику Мијајла); затим грађанства које се труди да упија што више знања из других култура при чему занемарује своју баштину (Никола рецимо упоређује ду-жину сестриног писма са Диминим романом *Гроф од Монџе Кристиа*, а не са сродим примером из српске књижевности). У том приказу општег распадања и трулежи (није случајно узета туберкулоза као болест кћери Агнице), Николајевићева драма има смисаоног додира са Ибзеновом драмом *Авеши*.

Александар Пејчић

ДОДАЦИ

ХРОНОЛОГИЈА ЖИВОТА И РАДА

1877. Рођен у Београду 15/27. јула, од оца Светомира и мајке Анке (рођ. Боди).
1883. Полази у основну школу.
1895. Матурира у Београду. Исте године уписује медицину у Бечу, као стипендиста краља Милана Обреновића.
1896. Напушта студије медицине и прелази на студије историје уметности, које похађа на неколико универзитета (Беч, Минхен, Лајпциг).
1898. Објављује прву збирку *Лирске пјесме*.
1901. Дипломира и брани докторат из историје уметности на Рупрехт-Карловом универзитету у Хајделбергу.
1902. У Београду штампа докторску дисертацију (*Die kirchliche Architektur der Serbien in Mittelalter*) и посвећује је своме добротвору, тада већ почившем краљу Милану. До краја живота остаје поштовалац династије Обреновић.
1903. Започиње несталну чиновничку каријеру. Добија место писара у Министарству просвете. Исте године је пензионисан.
1904. Суплент (наставнички приправник) гимназије у Ваљеву.
1905. Суплент (наставнички приправник) гимназије у Нишу. Исте године постаје доцент на Филозофском факултету. Штампа стручни рад *Византијска уметност*.
1906. Посвећује се научном раду, објављује: *Бољородица у уметностима, О минијатурама Мирослављевог јеванђеља*.
1907. Објављује другу песничку збирку *Стихови* и стручне радове: *О српској црквеној архитектури, Манасић Манасија, поводом петстотогодишњице, Леонардо да Винчи*.
1908. Са факултета прелази на место вишег учитеља у Другој београдској гимназији.
1909. Запошљава се као књижничар у Министарству грађевина, где ће званично остати до 1922.

- 1911–1912 Обавља дужност кореспондента српског Пресбириа.
- 1912–1913. Учествоје као војни обвезник у Првом балканском рату.
1915. После слома државе, са породицом се склања у Велико Црниће код Пожаревца. Привремено обавља дужност шефа грађанске управе у Етапном пожаревачком срезу.
1923. Пензионисан. Објављује мемоарско дело, *Пог Немцима*.
1925. Реактивиран, постављен за директора Земаљског музеја у Сарајеву.
1926. Накратко пензионисан, па поново реактивиран; именован за просветног инспектора. У децембру коначно пензионисан.
1927. Премијерно се изводи драма *Догорели кров* у Народном позоришту у Београду. Исте године штампа је у књишком издању. Пише једночинку *Земаљско благо, један чин из буџарске окупације*, објављује приповетку *Мајка Најрајало*.
- 1928–1930. Почетком године објављује и трећу, последњу збирку *Песме*. Хонорарно ангажован као аташе за штампу при Југословенском конзулату у Минхену.
1934. Објављује драму *Милкин кључ, комад из народног живота*.
1931. Хонорарно ангажован као аташе за штампу и културу, у посланству, у Бечу. Протеран 1935. због својих критичких чланака објављиваних против нациста и Хитлера.
- 1941–1945. Време окупације проводи повучено. Посвећује се књижевном раду. Рукописи комедија, драма и приповедака, настали у том периоду нису досад штампани.
1947. Преминуо у Београду, 22. маја.

Александар Пејчић

ИЗВОР

Дођорели кров, драма из минулог Београда, Божидар С. Николајевић,
штампарија „Мироточиви“, Издавачка књижарница Геце Кона:
Београд 1927. (стр. 52) 20 см.

СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге

- Лирске ђесме 1894–1898*, Електрична штампарија Д. Димитријевића: Београд 1898. (стр. 55) 19 см.
- Die kirchliche Architektur der Serbien in Mittelalter*: Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der hohen philosophischen Fakultät der Ruprecht-Karls Universität zu Heidelberg, Штампарија Хоровица: Београд 1902. (стр. 68) 23 см.
- Византијска уметности*, „Доситеј Обрадовић“, штампарија Аце М. Станојевића: Београд 1905. (стр. 56) 24 см.
- О српској црквеној архитектури у Средњем веку*, Електрична штампарија С. Хоровица: Београд 1905. (стр. 37) 23 см.
- Бољородица у уметности*, Штампарија Светозара Николића: Београд 1906. (стр. 22) 24 см.
- Манасијир Манасија*, „Доситеј Обрадовић“, Штампарија Аце М. Станојевића: Београд 1907. (стр. 16) 24 см.
- Леонардо да Винчи*, Задужбина „Илије М. Коларца“: Београд: 1907. (стр. 65) 26 см.
- Стихови*, Издање књижаре Геце Кона: Београд 1907. (стр. 51) 17 см.
- Под Немцима*, Просвета: Београд 1923. (стр. 81) 24 см.
- Мајна Најтрајало, пријовейка*, Штампарија „Јединство“: Београд 1927. (стр. 30) 23 см.
- Песме: ђрва младоси, снови и јава, мошиви са Млаве*, Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца: Београд 1928. (стр. 64) 19 см.
- Милкин кључ: комад из народног живојиша*, Издавачка књижарница Геце Кона: Београд 1934. (стр. 61) 20 см.
- Радикална стиранка и Светомир Николајевић*, Штампарија Д. Грегорића: Београд 1938. (стр. 94) 22 см.

Ожигљци преболоњених рана: избор из дела Божидара С. Николајевића,
Библиотека Србољуб Митић, Браничевско-стишка књижевна за-
једница: Мало Црниће, Петровац на Млави 2014. (стр. 191) 21 см.
Песме, Порталибрис: Београд 2022. (стр. 82) 21 см.

Периодика

„О минијатурама Мирослављевог јеванђеља“, сепарат, *Дело:* Београд
1906. (стр. 12)
„О црквеној архитектури, сепарат“, *Дело:* Београд 1907. (стр. 14)

А. П.

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ

абер (тур.) – глас, вест
 абонирати (фр.) – унапред платити, претплатити се
 авлија (тур.) – двориште
 адиђар (тур.) – скупочен накит, украс; веома лепа особа
 акшам (тур.) – четврта дневна молитва муслимана; залазак сунца, први мрак
 акшамлер хајросум (тур.) – поздрав: добро вече
 'алабука / калабука (тур.) – граја, врева, галама
 алев-фес (тур.) – црвенкаста капа од меканог сукна
 амана ти – побогу, ако бога знаш, бога ти
 антерија (тур.) – народна ношња; горња хаљина са дугачким рукавима
 арамија / харамија (арап.-тур.) – лопов, разбојник
 ар-капицик (тур.) – споредна мала врата између суседних дворишта
 асна / хасна (арап.) – корист
 ауфзац (нем.) – врста тачне, тањира
 ашиковати (тур.) – удварати се, водити љубав

ашчиница (тур.) – гостионица
 бајбок (нем.) – затвор
 бакалин (тур.) – трговац намирницама
 банк (тур.) – степеник
 башка (тур.) – посебно, засебно, одвојено
 безбели (тур.) – дабоме, свакако, заиста
 безјак – приглуп човек, простак
 бејаз (тур.) – бео коњ, бео голуб, белац
 белај (тур.) – несрећа, невоља, беда
 боз – врста домаћег голуба
 болта (итал.) – трговачка радња
 болтација – трговац луксузном увезеном робом
 бразлетна (фр.) – наруквица
 була (тур.) – муслиманска жена
 бурдель (итал.) – јавна кућа
 вакат (тур.) – време, сат
 вандровкаш (мађ.) – скитница, луталица, пробисвет
 вејка – танка сува грана; изузетно мршава жена

вересија (тур.) – продаја са одложеним плаћањем, на кредит
вергл (итал.) – музички инструмент са једном-две мелодије који свира окретањем ручке

гакур – полудивљи голуб
герок (нем.) – капут са дугачким пешевима
гросиста (нем.) – велетрговац
гуланфер (тур.) – бескућник, скитница, пробисвет

дажд (стрсл.) – киша
дарчин (тур.) – црвени голуб без иједног белог пера
двајеслук – новац од двадесет пара
диндушманин (перс.-тур.) – заклети непријатељ, верски непријатељ
до јако – доскоро
доксат (тур.) – врста балкона на старим варошким кућама
долап – ормар с полицама
дротар (нем.) – полицајац
дувар (тур.) – зид

ђипити – изненада поскочити

евењке (тур.) – кита сплетених гроздова обешених да се чувају, осуше
езен (тур.) – молитва муслимана
ејвала (тур.) – поздрав при растанку: збогом, уздравље
елате (тур.) – ходите, пожурите
ефендија (тур.) – господар,

господин, титула коју Турци дају ученим људима

жовијалан (фр.) – весело, доброћудно
жрвањ – воденични камен

зинзов (итал.) – нерадан дечак, ленштина
зулум (тур.) – насиље, безакоње, неправда

иксан (тур.) – човек
имам (тур.) – муслимански вероучитељ, проповедник
инђил (тур.) – света муслиманска књига

јагурида (гр.) – незрело, недорасло
јазук (тур.) – узвик: каква штета
јака (тур.) – оковратник, крагна
јектика (гр.) – сушица, туберкулоза
јеспап (тур.) – роба
јурист (нем.) – правник

канарија – врста птице
караконцула (тур.) – утвара, авет, страшило
карнер (нем.) – украсни поруб на сукњи
кеба (тур.) – велики оштар нож, сабља
кићанка – украсна реса на капи, фесу
контрафа (итал.) – лоша, неуметничка слика
к'смет (тур.) – судбина, удес

кулаш (тур.) – коњ сиве боје
курјук – уплетена коса, велика
кика

лајб (нем.) – женски прсник, пр-
случе

марјаш – српски никлени новац
од пет пара

мерџан (арап.) – корал
миндерлук (тур.) – врста дугачког
отомана/кревета за седење

мрша – стрвина, леш
мушавеле (разг.) – смицалице,
подвале

обрамица – дрвена савијена мот-
ка са урезима на крајевима,
служи за ношење на рамену
одација (тур.) – вратар, послу-
житељ

ока (тур.) – стара мера за масу (1,
282 kg)

окром – осим, поред тога
османлук (тур.) – хладњак од
лозе

осмољити – обесити, опустити,
покуњити

пачати се – мешати се, уплатити,
упуштати се у нешто

пејгамбер (перс.) – гласоноша,
доносилац вести

пемба (перс.) – ружичаст; ружи-
част голуб

пенџер (тур.) – прозор

пењерлија – погача са сиром

печалбар – радник који иде у дру-
гу земљу да рад; надничар
поасити (тур.) – узохолити се,
осилити се

поњатије (стрсл.) – сазнање, спо-
знање

попечке – попречно

почивка – пауза, одмор

поцавелати се (тур.) – посвађа-
ти се

пошкропити – попрскати, посути
приткица – мала мотка, штапић,
подупирач

проегленисати (тур.) – поразгова-
рати, забавити се необаве-
зним разговором

рабош – посебан комад дрвета на
коме су се урезивала дуго-
вања трговцу

работа – посао

раф (тур.) – полица, преграда у
фиоци

резил (тур.) – срамота, поруга,
увреда

рипиде (грч.) – део свештеничког
сасуда, махалица са анђео-
ским ликовима којом ђако-
ни машу над путиром
да не падне у њега каква
буба и сл.

санћим – тобоже, као бајаги

сараф (арап.) – трговац новцем,
дукатима

срмали (тур.) – сребро, сребрни
(тањир, тацна)

сефер (тур.) – пут

силав (арап.) – појас за оружје
спечалити – стећи, зарадити, ску-
ћити, приштедети
стига – ето

талија (тур.) – добра срећа
текер – тек
тестија (тур.) – земљани суд за
воду
теферич (тур.) – излет у природи
тефтер (нем.) – трговачка књига;
добитак
токорсе – тобоже
трукован – вез на платну
турфа посла (од тур.) – узалудно
трчкарање за нечим

ћепенак (тур.) – капак испред
дућана
ћерамида (грч.) – врста кровног
црепа
ћир / кир (грч.) – господин, го-
сподар
ћитаба – књига која садржи вер-
ске догме муслиманске ре-
лигије
ћифта (тур.) – ситничар, тврдица,
шкртац; малограђанин

убаво – лепо, дивно
ујдурма (тур.) – смицалица, по-
двала

фела – сорта, врста, сој
филарета (итал.) – ограда од ле-
твица
фоноса – свећњак
фукара (тур.) – сиротиња

ханума (тур.) – жена, госпођа
хеписи бир (тур.) – свеједно
цимента – лимена шоља; (разг.)
тупоглавац, празноглавац;
глава, тинтара

чаршија (тур.) – главни део гра-
да, трговачко и пословно
средиште
чегрталка – дрвена направа за
плашење птица, која окре-
тањем производи неприја-
тан звук; (фиг.) говорити
брзо, не увек смислено
чекмеце (тур.) – фиока, кутија
чирак (тур.) – сталак за свећу/е
чоха (тур.) – меко квалитетно
платно од вуне

шамија – женска марама за главу,
повезача
шатула (лат.) – кутија за чување
драгоцености
шегрт (перс.) – дечак или младић
који учи занат код мајстора
штифлетна (нем.) – чизма

А. П.

ПОПИС ИЛУСТРАЦИЈА

Фотографија Божидара С. Николајевића (1932), Музеј позоришне уметности Србије, према: Николајевић, Божидар С. *Из минулих дана, сећања и докуменџи*, САНУ: Београд 1986, стр. 4.

Насловна страна корице књиге *Дођорели кров*, Музеј позоришне уметности Србије, стр. 5.

Плакат премијерног извођења представе *Дођорели кров*, Музеј позоришне уметности Србије, инв. бр. 11716, стр. 6.

Сцена из представе *Дођорели кров*; Сава Тодоровић у улози Стерије Николића, Музеј позоришне уметности Србије, инв. бр. 13518-2, сиг. I/1359, стр. 71.

Сцена из представе *Дођорели кров*, Теодора Арсеновић (Катарина) и Сава Тодоровић (Стерија Николић), Музеј позоришне уметности Србије, инв. бр. 20388-2, сиг. II/2602, стр. 72.

ЛИТЕРАТУРА

Примарна

- Аноним 1936: Аноним, „Разговор са г. Б. Николајевићем о његовој драми 'Милкин кључ'“, *Правда*, год. XXXII, бр. 11462, 20. септембар 1936. (стр. 12)
- Богдановић 1928: Милан Богдановић, „Божидар Николајевић: 'Догорели кров'“, СКГ. н.с. књ. 1: Београд. (стр. 65–66)
- Голубовић 2006: Видоје Голубовић, *Сџари Београд, џојоџрафски речник*, БеоСинг: Београд.
- Крунић 1927а: Душан Крунић, „Догорели кров“, *Правда*, год. XXIII, бр. 344, 18. децембар: Београд.
- Николајевић 1986: Светомир Б. Николајевић, „Предговор“, у: Николајевић, Божидар С. *Из минулих дана, сећања и документи*, САНУ: Београд.
- Стојковић 2017: Боривоје Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба IV*, Музеј позоришне уметности Србије: Београд.

Секундарна

- Аноним, „Драма из минулог Београда“, *Политика*, бр. 7056, 18. децембар 1927: Београд. (стр. 7)
- Аноним (Аматер), „Догорели кров“, драма г. др Боже С. Николајевића“, *Илустровани листи*, год. VII, бр. 13: Београд 1927. (стр. 14)
- Аноним (М. Св.). „Догорели кров“, *Недељне илустрације*, год. III, бр. 12, 18. децембар: Београд 1927. (стр. 4)

- Аноним (Аматер), „’Догорели кров’ од г. Боже Николајевића, први пут у београдском Народном позоришту“, *Илустрирани лист*, год. VIII, бр. 51, 25. децембар 1927: Београд. (стр. 6)
- Аноним, „О комаду са штимунгом“, *Српски народ*, год. III, бр. 2–3, 14. јануар 1944: Београд. (стр. 22)
- Аноним, „’Догорели кров’ у Народном позоришту“, *Ново време*, 30. децембар 1944. (стр. 8)
- Волк, Петар, *Писци националног театра*, Музеј позоришне уметности Србије: Београд 1995.
- Волк, Петар, *Преображење, Драма Народног позоришта у Београду од 1868. до 2007. године*, Алтера, Фонд „Милан Ђоковић“, Музеј позоришне уметности Србије, Народно позориште: Београд 2009.
- Вујаклија, Милан, *Лексикон стараних речи и израза*, Просвета, Београд 2007.
- Вујанић, М. / Гортан-Премк, Д. / Дешић, М. / Драгићевић, Р. / Николић, М. и др. *Речник српског језика*, Матица српска, Београд 2011.
- Глишић, Славица и др. (прир.), *Српска библиографија, књиге 1868–1944. Нико-Пејчи*, књ.12, Народна библиотека Србије: Београд 1995.
- Голубовић, Видоје, *Старе кафане Београда*, Dimond Media: Београд 2013.
- Ђурић-Замоло, Дивна, *Хоћели и кафане XIX века у Београду*, Музеј града Београда: Београд 1988.
- Енциклопедија *Ко је ко у Југославији*, Југословенски годишњак, Нова Европа / Београд : Загреб 1928.
- Иванић, Душан, *Основи театрологије*, Народна књига: Београд 2001.
- Јовановић, Живорад П. *Из старог Београда*, 3Д+: Београд 2012.
- Јовановић, Рашко, Јаћимовић, Дејан, *Лексикон драме и позоришта*, Просвета: Београд 2013.
- Лампић, Марио (прир.) *Мали речник традиционалних симбола*, LIBRETTO: Београд 2000.
- Милисавец, Живан (ур.), *Југословенски књижевни лексикон*, Матица српска: Нови Сад 1971.
- Николајевић, Божидар С. *Из минулих дана, сећања и докумената*, САНУ: Београд 1986.
- Пејчић, Александар, *Поешица заједно: традиција, комедија, драма*, Институт за књижевност и уметност: Београд 2019.
- Пејчић, Јован, *Ти, међу њим: Књижевни Београд*, Алтера: Београд 2009.

Петровић, Вељко, „Божа С. Николајевић“, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, Н-Р*, књ. 3, Библиографски завод: Загреб 1928.

Позоришни годишњак 1927–1928, Народно позориште: Београд 1928.

Позоришни годишњак 1942–1944, Народно позориште, рукопис: Музеј позоришне уметности Србије.

Цветковић, Сава В. *Репертоар Народног позоришта у Београду 1868–1965*, Музеј позоришне уметности Србије: Београд, 1966.

Чекић, Милутин (М. Ч.), „Догорели кров“, *Време*, бр. 2154, 18. децембар 1927: Београд. (стр. 9)

О ПРИРЕЂИВАЧУ

Александар Пејчић (Београд, 1976) – историчар књижевности, књижевни теоретичар. На Филолошком факултету у Београду је дипломирао, магистрирао и докторирао. Објављује у научној и књижевној периодици, као и у зборницима радова са научних скупова.

Објавио је књиге *Театријализација власити: комедије Бранислава Нушића* (Чигоја штампа, Београд 2012), *Зајлешена иџра: комедија српског реализма* (Стеријино позорје, Нови Сад 2016), *Књижевно дело Љубена Каравелова на српском језику* (Институт за књижевност и уметност, Београд 2018) и *Поетика зајлеша: шраџеџија, комедија, драма* (Институт за књижевност и уметност, 2019).

Приредио је критички/научно *Драме Драгомира Брзакa I–V* (Музеј позоришне уметности Србије, Београд 2014), комедију *Колера*, Д. Брзак (*Театрон*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 2017), критички/научно комедију *Власит*, Бранислава Нушића (Неопрес, Београд 2016), критички/научно *Је ли крива судбина? Књижевна и јублицитијска дела на српском језику*, Љубена Каравелова (Институт за књижевност и уметност : Чигоја штампа, Београд 2019), научно-популарно *Милушин Бојић (Десет векова српске књижевности)*, Матица српска, Нови Сад 2020) и критички/научно *Изабрана дела Бране Цветковића I–VIII* (Институт за књижевност и уметност, Београд 2022–2023).

Ради у Институту за књижевност и уметност, у Београду.

СР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-2

821.163.41.09-2 Николајевић Б.

821.163.41:929 Николајевић Б.

НИКОЛАЈЕВИЋ, Божидар С., 1877-1947

Догорели кров : драма из минулог Београда / Божидар Николајевић ; приредио, коментаре и студије изradio Александар Пејчић. - Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 2023 (Шид : Илијанум). - 119 стр. : ауторова слика ; 15 cm. - (Библиотека Драмска баштина ; коло 16, књ. 5)

Тираж 300. - Стр. 9-12: О издању драме Догорели кров : предговор / Александар Пејчић. - Стр. 75-82: Критичке напомене / Александар Пејчић. - Стр. 83-88: Животни и књижевни пут Божидара С. Николајевића (1877-1947) : поговор / Александар Пејчић. - Стр. 89-101: Грађански свет у модерном драматуршком кључу: Догорели кров / Александар Пејчић. - Стр. 105-106: Хронологија живота и рада / Александар Пејчић. - Стр. 110-113: Речник мање познатих речи / А. П. [Александар Пејчић]. - О приређивачу: стр. 119. - Библиографија: стр. 115-117.

ISBN 978-86-80954-22-6

1. Пејчић, Александар, 1976- [приређивач, сакупљач] [аутор додатног текста]
а) Николајевић, Божидар (1883-1957)

COBISS.SR-ID 134008841

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ШЕСНАЕСТО КОЛО

Књига 1

Божидар Борђошки
СВИЛЕНИ РУБАЦ

Књига 2

Чича Илија Станојевић
ДОРЂОЛСКА ПОСЛА

Књига 3

Миливој Предић
ПУКОВНИК ЈЕЛИЋ

Књига 4

Светислав Предић
ГОСПОДИН МИНИСТАР

Књига 5

Божидар Николајевић
ДОГОРЕЛИ КРОВ